

Transcriptie interview met L.J. van der Post, 6 maart 2018.

Tijdsduiding interview/inhoudsopgave

0 - 06.15 Ouders, familieachtergrond, vader bouwt schuur, kolenketels

06.15 – 10.14 Lagere school, voortgezet onderwijs, Tweede Wereldoorlog, buurtje Vlietweg

10.14 – 25.08 Tuindersvak, veiling, Roggewoning, achtergrond moeder, vroegste herinnering, hoe naar school, kerk

25.08 - 35.43 Groente eigen gebruik, assortiment seizoenen in kas, vis in de Vliet, werken in de kas

35.43 – 57.31 Kniplaan, trouwerij burens, uitbreken oorlog, Rotterdam zien branden, telen onder de Duitse bezetting, zwarte handel, aardappelpet, zaad, geit op de dijk, hooien, koeien voor melk, zeis haren

57.31 – 1.15.06 [Pakt fotoboek en vertelt] Ausweis, onderduikers die niet naar Duitsland willen, inkwartiering Duitsers, informatie voor verzet, bunker in polder, wapendropping, nachtpatrouilles in polder

1.15.06 – 1.45.00 Bevrijding, Zweeds wittebrood, gaarkeuken, Breestraat, tabak telen tijdens oorlog, dienstplicht in Nederlands-Indië, praalwagens bevrijding, op de boot naar Indië, context conflict Indië, vader hartinfarct, dus naar huis in '47. Pakt fotoboek erbij over Indië.

1.45.00 - 1.58.03 Thuiskomst, pakketjes kameraden bezorgen, vrouw leren kennen, land- en tuinbouwjongeren. Laat foto vrouw zien. Dan foto 50-jarig huwelijk; hele familie. Ouders op leeftijd.

1.58.03 – 2.10.00 Naar de bank voor hypotheek bedrijf. Verwarmde kassen. Allerlei besturen. Veel lezen, brede interesse. Tempo huidige tijd.

2.10 – einde Historie Rijnlandroute, A4, A44. Plannen en gevolg voor bedrijf. Ontkerkelijking. Geloof.

I-1: Het is 6 maart 2018 en we spreken met Leonardus Jacobus van der Post. Het is een interview voor De Stem van Leiden en meneer is geboren op 16 november 1925 aan de Vlietweg E7, Zoeterwoude, en dat werd later Vlietweg 90, Leiden. Wie waren uw vader en moeder?

G: Om te beginnen start ik met de Eerste Wereldoorlog, 1917. Mijn vader [Johannes Leonardus van der Post] zat toen in militaire dienst vanwege de mobilisatie, maar Nederland bleef neutraal. En in 1917 kwam door de blokkades, er was geen mogelijkheid (althans onvoldoende) voor import, kwam er gebrek. En dat gebrek was zodanig dat al die boeren een stuk land moesten ploegen om tuinbouwgewassen te laten telen. Mijn vader had, voordat hij in de militaire dienst was, bij een kweker een paar jaar gewerkt. Hij werd geacht tuinder te worden. Maar hij zat in militaire dienst. Mijn grootvader vroeg verlof voor hem en hij mocht toen een kwekerij beginnen.

Dus in het begin was dat allemaal zonder glas, wat we koude grond noemen. Dus dat was in 1917. Toen was het zo dat de oorlog in 1918 stopte en toen in 1918 heeft hij een mooie schuur gebouwd. Want de kwekerij werd voortgezet. Dat was tot een paar jaar nadien dat

het toch wel goed ging draaien. Dus mijn vader ging eerste plat glas [onverstaanbaar] en in 1924 een kasje.

I-1: Een kas?

G: Dat was toen voor die tijd heel modern. 800 vierkante meter.

I-1: 800 m² glas?

G: Ja, glas, meters in glas.

I-2: Maar u bent begonnen op de boerderij/tuinderij van uw opa?

G: Ja.

I-1: Op die Vlietweg E7, daar woonde uw opa?

G: Nee, daar heeft mijn vader in 1923 een huis laten zetten. Die boerderij stond dan twee huizen terug op, nou ja, dat nummer ben ik kwijt; ook Zoeterwoude. En dat was een bedrijf van laat ik zeggen 25 hectare, dus daar konden die [onverstaanbaar] hectare toch wel van af, want het aantal koeien dat ze hadden, dat merkten ze niet zo zeer.

Maar doordat hij nog vijf broers had... Mijn vader zat tot hij in militaire dienst ging, in 1911 was dat, als oudste gewoon meegeholpen in het bedrijf met koeien melken. Maar toen hij in 1911 uit de militaire dienst kwam had hij nog drie, vier broers die ook net van school kwamen, dus hij moest elders in de tuin gaan werken om het vak te leren. En nadien is hij voor zijn eigen begonnen. En dat heeft hij uitgebreid in die jaren. Laten we zeggen tussen 1923 en '28, een heel gunstige tijd, de economie draaide als een tierelier, zo best dachten ze totdat de crash kwam in '29.

Maar inmiddels had hij zoveel uitgebreid, dat waren onderhand 2.000 vierkante meters kassen en [wijst naar foto] zoals je ziet verwarmde kassen, ketelhuis erbij. Kolenketels.

I-1: Kolenketels?

G: Kolenketels als verwarming. Toen kwam de crisis en toen ging het zo erbarmelijk slecht. Ik als kind heb daar natuurlijk geen weet van gehad, maar wel later de verhalen ervan gehoord. In 1935 was het op z'n dieptepunt. Ik hoorde mijn vader, die man was heel serieus, toen voor het eerst horen vloeken. Had hij zijn best gedaan, een hele partij mooie sla, kwam hij aan de veiling: afgekeurd! Draaide door. In die periode is vanuit de overheid steunen, fondsen gemaakt, dat die mensen konden overleven. Ik weet nog goed, een van de werknemers, hij staat hier niet op [wijst naar een foto], die ik heel goed gekend heb, die werkte bij ons. Bij ons is dan bij mijn vader. En m'n vader zegt omstreeks nieuwjaar: "Joh Jo, ik kan je niet meer dan een knaak geven, want ik heb het momenteel niet." Zo slecht was het! [onverstaanbaar] tot zo ver in de penarie. Goed, die man komt bij zijn vader, hij was nog vrijgezel, en dan zegt vader Piet: "Blijf daar maar, want het is een goed adres. Dat komt wel goed." En eer dat de zomer voorbij was, was alles aangevuld, ook met een footje, wat tegenwoordig vakantiegeld heet, dat had hij er ook nog bij gekregen. Zo sociaal was mijn vader.

Goed, ik zat op school. En ik had het best naar mijn zin.

I-1: En waar ging u naar school?

G: Voorschoten.

I-1: Welke school, weet u dat nog?

G: De Laurentiusschool.

I-1: Een katholieke school?

G: Ja, die is allang weg. Maar goed. Ik kon goed leren, al zeg ik het zelf. Een tante van me, een zus van mijn moeder, zei: "Die jongen moet je naar de mulo doen." Ik zat onderhand in de zesde klas. [mompelt]

I-1: En waar was de mulo?

G: Toen aan het Vrouwenkerkhof in Leiden. Nee, ik heb eerst een jaar op het Pieterskerkhof gezeten en toen aan het Vrouwenkerkhof.

Mijn vader was close met zijn familie. Twee broers, die woonden naast hem, die zeiden: “Dat is toch zonde, die jongen naar school. Dan heb je geen opvolger. Hij kan zijn handjes best laten wapperen hoor. In familieberaad kwamen ze erachter: “Je moet maar van school af”.

I-1: U moest van school af?

G: Ja. Nou, dat was helemaal tegen het zere been. Ik ging niet graag hoor. En het gebeurde tien dagen voordat de oorlog uitbrak, met de Paasvakantie.

I-1: 1940, ja.

G: 1940. Afijn, ik schikte me. Toen was het nog zodanig dat we met de oorlogshandelingen wel wat mee te maken hadden, maar niet direct ernstige dingen. Kijk eens, geen bombardementen, geen beschietingen en dergelijke. Wel was het zo, toen dan op die bewuste 10de mei, we waren 's morgens aan het werk in de kassen en toen kwamen die vliegtuigen over. Met die parachutisten, wij stonden buiten te kijken. Ik ben zelfs op het dak geklommen. Je kon ze zowat pakken. Zo boven het bos van Berestein zagen we ze op het vliegveld Valkenburg eruit springen. Dat waren de eerste contacten die we hadden.

I-2: Maar u had wel gehoord dat de oorlog was uitgebroken?

G: Ja, maar je wist niet wat oorlog, wat dat was.

I-1: Mag ik nog even terug naar voor de oorlog, want we komen zo echt nog wel over de oorlog te spreken?

G: Ja.

I-1: U heeft het over familie die ook aan de Vliet woonde. Wat voor buurtje was dat? Kende je al je burens?

G: Ja, je kende al je burens. Kijk eens, er woonden 14 boeren langs de Vlietweg en je kende elkaar allemaal. Door het feit dat mijn grootvader..., de jongste zoon was boer geworden, een andere broer, die woonde naast ons, die was ook tuinder. Die is naderhand geëmigreerd naar Canada. Want die had zoveel jongens. Toen “de Russen kwamen”, weet je wel. Al die enge verhalen. Nou ja, de zwager, die was geëmigreerd naar Canada, die had zes jongens. Die kon hij niet allemaal tuinder maken.

I-1: Dat is na de oorlog allemaal gebeurd?

G: Ja, na de oorlog.

I-1: Maar er was daar veel familie in de buurt dan?

G: Ja, allemaal familie. In de oorlog waren er natuurlijke weinig mogelijkheden. Alles was verduisterd. Verenigingen en zo mocht allemaal niet. Doordat wij familie hadden; bij mekaar kaarten, weet je wel. Genoeg vermaak.

I-1: Maar was er geen concurrentie dan, als je hetzelfde beroep uitoefende, daar aan de Vlietweg?

G: Nee, kijk, het was namelijk zo: voor de afzet van je groenten was je verbonden aan de veiling, en – dat was in de statuten vastgelegd – je had een leverplicht. Dus je moest je groenten leveren. En dat gebeurde ook. Ja kijk, wat moest je anders, aan de buurman als particulier, maar verder had je geen afzetmogelijkheden. En via de veiling werd de afzet zowel voor export als voor het binnenland. En Leiden was echt een veiling met maar beperkte export. Er zat natuurlijk heel veel kleinhandel in Leiden. De aanvoer ging allemaal per schuit.

I-1: Naar de veiling?

G: Naar de veiling. En de afvoer van ik weet niet hoeveel groenteboeren te paard en een wagentje, weet je wel. De handel was dan op straat of een zaak hadden ze dan. Heel veel straathandel was er toen.

I-1: En wat voor een gewassen waren het in die tijd?

G: Nou, heel uitgebreid. In die kassen was het in de zomer hoofdzakelijk tomaten. Later pas komkommers. Maar in de winter was het sla, andijvie, spinazie.

I-1: En over welke tijd spreken we nu?

G: We spreken nu over voor de oorlog. Voor die teelt van sla, andijvie en spinazie had je geen verwarming nodig. Voor die tomaten [aarzeling in stem] ook niet, maar om de teelt te vervroegen had mijn vader al heel vroeg een stookinstallatie. En dat gold ook voor die sla of andijvie, dan kon je op die manier vervroegen. Dus spreiding van de teelt. Later met van die platte rijen en touwtjes komkommers gingen telen. Maar goed, nu zijn we nog niet aan de oorlog toe.

I-1: Wacht nog even, een vraagje. Uw moeder, wat was haar achtergrond?

G: Van een boerenfamilie uit Voorschoten. Eigenlijk oorspronkelijk Wassenaar. Mijn betbetbetovergrootvader kwam van de Roggewoning.

I-2: Zegt me niets.

I-1: Vertel eens, wat is dat?

G: De Roggewoning is nog steeds bekend. Er is namelijk een hockeyclub in Wassenaar die staat daar, dat is hun domicilie. Die naam zegt zoveel: het was tegen de duinen aan en daar kon je geen tarwe telen. Rogge kan wel op zand geteeld worden.

I-1: Oh!

G: En dat dateert ongeveer van 1600 dat mijn betbetbetovergrootvader. Later is ie verhuisd naar de Rijksweg, waar nog een ver familielid van me woont. En de Paapwegpolder [Papenwegsepolder onder Voorschoten]. De Paapwegpolder werd weer een veenpolder en daar kon je geen koren meer verbouwen, was een beetje drassig. Een neef van me, waar ik nog regelmatig contact mee heb, is de laatste die nog als boer in die polder op de boerderij gezeten heeft.

I-1: Een neef aan moederskant? En wat was de naam van uw moeder?

G: Zonneveld. [Anna E.]

I-1: Met een z?

G: Ja, met een z.

I-1: En zij is opgegroeid op een boerderij op...

G: Op Voorschoten aan de Papelaan en die boerderij is pakweg tien jaar geleden helemaal ontmanteld. Mijn neef woont er in een huis op dat perceel. Het stond toevallig van de week in de krant. Hoe heet dat bedrijf nou? Het ontstopt. Een bekend bedrijf. Mensen die met riool...Maar goed, dat perceel van het erf, dat heeft hij verkocht voor bouwgrond. Nou ja, hij is al negentig en profiteert lekker met van z'n centjes. Dat is het einde van het bedrijf, van die kant dan.

I-1: Heeft u eigenlijk nog herinneringen aan grootouders?

G: Nou, heel weinig. Want op die boerderij langs de Vlietweg van mijn vaderskant, leefde alleen mijn grootmoeder, die is toen ik vijf jaar oud was overleden [Johanna de Vreede, overl. 1-9-1930 Zoeterwoude]. En de rest niet, die is eerder overleden. Mijn grootvader aan moederskant die was heel laat getrouwd en had toch een groot gezin gekregen. Hij is wel 81 geworden maar toch heb ik hem nooit gekend, hij was allang overleden. Maar mijn andere grootvader, dat is dan van mijn vaderskant, die is overleden aan de Spaanse griep. Toen zijn

er zoveel mensen overleden [Leendert van der Post, overl. 20-2-1919, 55 jaar, geboren te Voorschoten].

I-1: Voordat u geboren werd, was dat?

G: Jaaaaa.

I-1: En wat is eigenlijk uw vroegste herinnering?

G: Nou, ik weet in zoverre. Dat was met opoe. Het was zo: een boerderij had een huis en ook een zomerhuis voor de zomer en dat was ook gelijk een kaasmakerij, en een groot fornuis stond er, weet je wel, zo'n oud kachelfornuis. En ik weet nog goed, als kleine jongen zijnde mochten we bij opoe pannenkoeken komen eten. Goed, toen werd ze ziek, het mens had het aan d'r hart gekregen, waarom dat weet je natuurlijk niet, althans nu zou je het wel weten. Ze lag op bed op de opkamer, en wij als kleine jongen zijnde mochten daar gaan. Het was honderd meter bij ons huis vandaan, dus wij gingen er veel naartoe. Ik kan me nog herinneren dat opoe ook een beetje werd verwend, die kreeg weleens druiven en druiven waren toen een hele zeldzaamheid, fruit. Appelen en peren hadden we zelf in de boomgaard. En dan stond dat ledikant zo en dan hadden ze daarachter een grote kast en daar stond een schaal met druiven, gingen wij die druifjes pikken. En opoe zag het gelukkig niet. [Allen lachen] Zulk soort herinneringen. De laatste herinneringen aan opoe, weet je wel.

I-2: Uw jonge jeugd heeft u natuurlijk helemaal daar in die omgeving ...

G: Ja, ja, ja. Kijk eens...

I-2: Was ook een leuke omgeving?

G: Ja, was een leuke omgeving. We hadden kinderen, buurjongens, waarmee we speelden. Iedereen kende iedereen.

I-1: En hoe was dat met al dat water en kinderen die niet konden zwemmen? Hoe ging dat dan?

G: Nou, we leerden al heel jong zwemmen hoor. Niet met een cursus of dat we naar het zwembad gingen, nee. Aan de overkant was de sloot een beetje ondiep en kon je tot zo ver op de bodem staan. [wijst aan]

I-1: Tot je borst.

G: En daar leerden we zwemmen. Dat ging perfect.

I-1: En kwamen er veel mensen langs, langs dat weggetje, of was het alleen bestemmingsverkeer?

G: Nou, recreatieverkeer had je toen nog niet. Wel bestemmingsverkeer en de melkboer kwam iedere dag melk ophalen bij die boeren. En ik kan me nog herinneren, op een gegeven moment, dat was zoals vorige week dat we winter hadden, dat er ook ijs lag in de Vliet. Normaal gesproken werd die Vliet altijd opengehouden omdat het de enigste manier was voor schuiten om alles te vervoeren, want alle levensmiddelen, alles werd per schuit vervoerd. Wagens, auto's had je toen nog niet. Althans, anderhalve luxewagen, maar geen vrachtvervoer. Op een bewuste ochtend in die winter, dat was in '33/34, werden wij overgezet. Mijn vader zette ons altijd over met een roeiboot, maar er lag zoveel ijs en er had net een ijsbreker door dat stuk gevaren, dat mijn vader een kwartier nodig had om naar de overkant te komen. En wij naar school. En dan onderweg met een paar jongens schotsjes brouwen. En ik ging er doorheen! Wat doe je dan? Ja, met je natte kont naar huis. [gelach]

I-1: In de winter!

G: In de winter. Niemand rekende erop. En wij maar roepen, weet je wel: "Over!, over!" Uiteindelijk m'n vader opkijken: "Wat is er aan de hand?" [zielige stem:] "Ja, ik ben door het ijs gezakt!"

Nou ja, hij heeft me opgehaald. En ik denk: Nou, een vrije dag he. Maar mooi mis. Ik kreeg droge kleren aan en "Je gaat maar weer!" Bikkelaar hoor. [hilariteit] En wij kregen dan 's ochtends een trommeltje mee en daar moest je de hele dag mee doen.

I-2: Maar u moest met de boot over? De Lammenschansbrug was er nog niet?

G: Jazeker, maar dat was zo'n eind om. Ik weet niet of je wat bekend bent met langs de Vlietweg, maar Allemansgeest en daar nog voorbij.

I-1: Tegen Voorschoten?

G: Ja, dan zit je tegen Voorschoten aan. Dus dat was de kortste weg. Je had wel een pontje, maar dat was veel te lastig, dan moet je weer wachten. Dus we hadden zelf een bootje.

I-1: U werd gebracht naar de overkant.

G: Ja, dat heb ik met mijn eigen kinderen ook gedaan. Die hebben ook in Voorschoten op school gezeten. Totdat de Blauwe brug kwam. Ja, die had veertien jaar eerder moeten komen.

Maar zo heb ik het in mijn schooltijd naar m'n zin gehad. Je was gehard, je werd nooit ziek. [onverstaanbaar] waar. En dan was het zo: op vakantie gaan was er niet bij. Ja, we gingen naar de speeltuin of met de schuit naar Katwijk, een dagje naar het strand.

I-1: Met de schuit?

G: Ja, varen. Dat was een traktatie. En de kinderen uit de buurt mochten mee.

I-1: En waar kwam die schuit dan vandaan?

G: Die waar we groente mee naar de veiling brachten, daar zat een motortje in. Een paar uur varen, dat was een traktatie.

I-1: En toen u naar Leiden naar school ging, moest u de andere kant op. Werd u ook overgezet?

G: Nee, dat ging gewoon via de Lammebrug.

I-1: Via de brug.

I-2: Met de fiets?

G: Met de fiets. En m'n eerste fiets die ik kreeg. In die tijd kon je wel fietsen, maar niemand had een eigen fiets. Dus ik kreeg een grote fiets van een tientje. Dat was een hele investering. En dat heb ik altijd met plezier gedaan. Maar ja, niet zo lang als ik dat gewild had.

I-1: U had liever op school willen blijven, vertelde u. Kwamen er nog kinderen na u? U groeide op met...?

G: Met een zus en een broer. En mijn broer was 5 jaar jonger. En het was inmiddels oorlog geworden. En die kon wel naar de HBS en die heeft in Wageningen gestudeerd en de hele wereld gezien. Die is later voor ontwikkelingshulp gaan werken. Die is uitgezonden geweest, voor diverse projecten.

I-1: Dat was vijf jaar later?

G: Ja, toen was het oorlog en in de oorlog waren de omstandigheden zo dat alle scholen werden gevorderd. Overal militairen in. Bij de katholieke kerk waren nog een paar gebouwen en daar is toen een noodschool geweest, een middelbare school, en die werd geleid door de nonnen. De nonnen van Bijdorp, die gaven les. Zo heeft mijn broer toen nog les gekregen en uiteindelijk zijn diploma's kunnen halen.

I-1: Dat was een verschil. U ging iedere zondag naar de kerk met uw familie? Waar?

G: Ja. Nou, ook weer oversteken met de boot en dan naar Voorschoten. Naar de Laurentiuskerk.

I-1: Ah zo, Laurentiuschool, Laurentiuskerk.

G: Ja. Kijk eens, toen was alles nog. Nou ja, het is niet meer vergelijkbaar met nu. Mijn ouders waren, zeg maar, conservatief katholiek. Je moest punctueel wezen en vrijdag mocht je geen vlees eten, dat soort dingen. Toen was er iedere morgen bij de school eerst een schoolmis. Dat was toen zo. En na de schoolmis, 9 uur begon de school, kwart voor 9 was je op school en dan had je een kwartier de tijd om een sneetje brood te eten en dan ging de les beginnen. En 's middags weer, had je nog een sneetje brood in je trommeltje zitten, en dan flesje melk erbij. En daar deed je het mee. Maar ja, het is niet ongezonder hoor. Buiten leven. En in de zomer met vakanties heerlijk in de polder spelen, met de boot roeien.

I-1: En wat uw vader verbouwde, dat kwam ook op tafel, daar at u zelf ook van?

G: Ja, uiteraard. Maar dan was het ook zo; ik noem maar wat, een tomaat waar een scheurtje in zat, die mocht niet naar de veiling. Wij aten altijd tweede soort, maar die waren net zo lekker hoor. En dat was met alle groente zo. Bloemkool teelden we ook en er was wel eens bloemkool waar een vlekje op zat en die aten wij.

I-1: Altijd vers natuurlijk.

G: Altijd vers. Mijn moeder was zo, die ging zelf op de tuin plukken, dat deed ze nog graag ook, dan kon ze wat uitzoeken, weet je wel. En als er tomaten werden geplukt en gesorteerd, dan vielen er wel een paar uit en die werden dan naar huis gebracht. Daar werd dan soep van gemaakt. Dat soort dingen.

I-2: Eten met de seizoenen.

G: In de winter had je een ander assortiment, dan spruiten of boerenkool of noem maar op. Want toen hadden we – toen niet – in de winter, in de kassenteelt geen sla. Andijvie, dat ging net nog. Dat konden we wel in de winter, mits het geen strenge vorst was, had je onder glas nog wel andijvie. Maar verder ook, we hadden twee hectare bij elkaar, we teelden ook aardappelen voor ons zelf. En ook bruine bonen, lekkere winterkost. Zulk soort dingen. En [stopt plotseling de zin] dat komt dadelijk, over de oorlog.

I-1: Misschien is het goed om nog even te vertellen, over de kassen. Wanneer kwamen nu die verwarmde kassen? En hoe werden die verwarmd? U had het over een stookketel.

G: Twee ledeketels heten dat en die werden gestookt met cokes. Dan was het niet zo dat we het jaar rond stookten, want later stookten we het jaar rond, zij het dan op bescheiden schaal in de zomer, zodat je constante temperaturen in je kas had. Zo na nieuwjaar gingen we de kassen een beetje opwarmen. Dat stoken was allemaal handwerk natuurlijk. Oud hout gebruikten we om een beginvuurtje te maken. En dan met de schop stoken.

I-2: Dag en nacht door?

G: Dag en nacht door, dus het was ook weleens dat ik bij streng weer er 's nachts uit moest voor de ketel.

I-1: Als kind ook?

G: Nee, nee, dat was later. Dat mijn vader dat moest doen.

I-1: Wanneer kwam dat soort verwarming?

G: In 1928. Ik had net gezegd, we hadden hele mooie periode gehad dat de economie draaide als een tierelier. Ja, dat kon allemaal. Er ging in verhouding grote kapitalen in om, dan sprak je over 10.000 of 20.000 gulden. Dat was toen een heel groot bedrag. Toen kreeg je natuurlijk die crash in 1929 en toen duikelden de prijzen zo enorm dat in '35 was het dieptepunt. Er was geen droge cent meer te verdienen. En er moest met subsidies van het rijk de zaak nog een beetje overeind houden.

I-1: Maar dat is wel gelukt?

G: Het is gelukt. Faillissement was wel het laatste waar de mensen toen aan dachten. Ze waren dan nog wel zodanig dat overal op werd bekrompen. Schoenen werden zelf verzoold,

dat soort dingen [onverstaanbaar] minimaal. En het dieptepunt was wel dat: we gebruikten ook kunstmest, niet in grote hoeveelheden, en die zat in linnen zakjes. En die kunstmestzakjes werden dan gewassen en binnenstebuiten gekeerd en onderbroekjes van gemaakt.

I-1: Hergebruik, recycling heet dat. Noodgedwongen.

G: Noodgedwongen, omdat het zo slecht was. Van de andere kant was het zo: wij hadden er helemaal geen erg in. Helemaal niet. Mijn ouders hebben geleden, maar wij hebben er helemaal geen notie van gehad. Ze zorgden wel dat wij het naar ons zin hadden en we speelden met de buurt, weet je wel, en eten en drinken was er gelukkig genoeg. En dan kreeg ik weleens een gulden mee. De slager, de bakker en de kruidenier kwamen allemaal aan huis. En toen was de slager geweest en zei mijn moeder: "Nou is het vrijdag". Ik kreeg een gulden mee en ik moest naar de slager een kilo speklappen halen, maar ik kreeg een dubbeltje terug want het kostte maar 90 cent. Een dubbeltje! Ja, de verleiding was natuurlijk groot. [gelach van drie] Wat heb ik met dat dubbeltje gedaan? Ik kwam zonder dubbeltje thuis. Vlak bij school had je een snoepwinkeltje. [gelach]

I-2: Salmiak of zo?

I-1: Werd er in de Vliet eigenlijk gevist?

G: Ja. Zeker weten.

I-1: Deed u dat zelf ook? En wat zat er?

G: Veel baars heb ik gevangen. Bij de Hunnepiep [?] viste ik. En daarnaast had mijn vader ook een fuik om paling te vangen. En toen zat er echt veel vis hoor. En ik kan me nog herinneren, dat deed ik later ook wel, dat was een hobby van me. Nou was dat na de oorlog, dat moet ik erbij zeggen; had ik een fuik staan in de polder. Daar was ook zoveel vis. En m'n buurjongen kwam 's ochtends naar me toe, ik was al in de tuin hoor, en zei: "Je moet eens komen kijken, want er zit een slang in je fuik!" Zo'n grote paling, zo dik als je pols! [gelach]

I-1: Zo'n vette.

G: En verder visten we veel in de polder.

I-2: Maar niet professioneel?

G: Neee, maar we aten wel die vis op.

I-1: U at de vis op.

G: En het was zo, toen we kleiner waren, toen ving je zulke kleine visjes, met een deegje. Mijn moeder schrobde ze, maakte ze schoon, en met graat en al bakte ze ze en dan aten we ze op.

I-1: Met kleine visje kan dat he?

G: Dat smaakte heerlijk. Ik heb heel veel vis gegeten, heel veel.

I-1: Zoetwatervis dus.

G: Het was zo, maar nou kom ik weer een stap verder, dat komt dadelijk.

I-1: Okay, zijn er nog meer dingen van voor de oorlog waar we het niet over hebben gehad, wat u kunt vertellen? Over school?

G: Ja, kijk eens, we hadden normaal natuurlijk veel minder vakantie. En die vakantietijd was een vaste tijd, de maand augustus, dat was de zomervakantie. Daar was het hele jaar op gebaseerd. Maar toen was het nog zo dat met mei het schooljaar ging beginnen. In die periode. Maar we kregen een dag eerder schoolvakantie, want de laatste dag van juli was paardenmarkt in Voorschoten. Dan kreeg je een extra vrije dag. En dat was zodanig feest natuurlijk, nog hoor. En dan kreeg ik een dubbeltje mee voor de paardenmarkt. En dan kon je ijsjes kopen van een stuiver, maar ook ijsjes van 2 cent. Dus dan kon je vijf keer een ijsje kopen van dat dubbeltje! Zulk soort dingen. Prachtig was dat.

I-1: Mooi! Had uw vader ook paarden?

G: Nee, geen paarden.

I-1: Wel een boot, een schuit en een fiets, als vervoersmiddel?

G: Ja. Nee, paarden hebben we nooit gehad. Wel was het zo, maar dat was in de oorlog, daar zijn we nog niet aan toe.

I-1: Dat komt zo.

I-2: Maar als kind moest u ook meewerken in de vakanties?

G: Ja, bonen plukken of tomaten plukken. Jazeker, je werd eraan gezet hoor. Ik weet het nog goed, we hadden bonen: herenboontjes, prinsessenboontjes, maar ook bruine bonen. En die lijken op elkaar, maar dat [bruine bonen] is een stuggere schil en die teel je alleen om te drogen. Die worden gedopt.

Ik moest voor m'n moeder een maaltje bonen gaan halen. Ik wist wel waar ze stonden [spreekt snel] maar ik kwam met een mandje bruine bonen thuis. Zei ze: "Waar heb je die vandaan?" [onverstaanbaar] Ja, die waren enkel voor te drogen geschikt.

I-2: Die waren nog niet rijp?

G: Nou ja, die waren vlezig, zo vlezig, de schil was zo stug, die was niet geschikt om te koken.

I-1: Die kun je niet eten, het gaat om de inhoud bij die bonen.

Nog meer van voor de oorlog. [Vraagt aan I-2.] Jij nog iets?

I-2: Nee, ik denk dat wel heel wat gehoord hebben.

I-1: Ja, u heeft al heel wat verteld. Zullen we eens langzaam naar mei 1940 gaan?

G: Kijk eens, toen kwam de bewuste dag 10 mei. Ik was net een week thuis van school. Ik had gelukkig nog zoveel klusjes te doen. Ik hoefde nog niet in de tuin te werken. Dat kwam in die week erop pas.

I-1: Wat voor klusjes dan?

G: Een buurvrouw zou in het huwelijk treden. En ik kon goed schrijven. Ik moest de levensloop schrijven. Ik kreeg materiaal aangeleverd, dus ik heb een week zitten pennen om die levensloop te beschrijven. Zulk soort dingen, je was helemaal betrokken bij alles wat gebeurde.

I-1: Weet u de naam nog van die buurvrouw?

G: Dat was Riet van der Krogt. En die trouwde met [onverstaanbaar] van Bohemen.

[Leidsch Dagblad d.d. 7-5-1940. Burgerlijke Stand. Gehuwd: Th.W. van Bohemen en M.W. van der Krogt] En die gingen wonen halverwege de Kniplaan, daar werd een boerderij voor ze gebouwd.

I-2: Voorschoten?

G: Nee, dat was de Vlietweg naar Stompwijk, die Kniplaan. Halverwege, waar nu de rijksweg ligt, werd er een boerderij gebouwd. Toen was de rijksweg er nog niet. Die boer Bohemen die had dan de Doctor van Noortstraat, dat was dan Stompwijk, daar had hij een boerderij staan, maar hij had zoveel land in die polder, dat reikte tot aan de Vlietweg. Halverwege werd er een perceel klaargemaakt en daar werd een boerderij gezet. Dus die begonnen daar en ze zijn getrouwd 5 mei, vlak voor de oorlog.

I-1: 1940.

G: Ja, en daar werd ik laat maar zeggen ook bij ingeschakeld.

I-1: Kreeg u daar geld voor, of niet?

G: Nou nee, maar we mochten wel op de receptie komen. [Drie lachen]

I-1: U schreef het verhaal op van die mevrouw.

G: Ja, dat heb ik aangeleverd en dat moest dan in veelvoud.

I-2: Overgeschreven.

G: Overgeschreven worden, dus ik zat te pennen.

I-1: Voor meerdere mensen?

G: Voor meerdere mensen, voor bij het feestvarken.

I-1: Dus dat was een klusje waar u nog mee bezig was?

G: Ja, en toen brak de oorlog uit. Die bewuste morgen om half 4 werden we wakker. Knallen in de lucht. Wat zal er nou gebeuren? En het was natuurlijk al mei, dus het ging een beetje dagen. Wij hadden achter een aanbouw met een plak dak. Wij uit bed op dat platte dak. Enne, zag je allemaal wolken in de lucht. Wat zou dat wezen? Dat waren granaten die opensprongen. Daar hadden wij helemaal geen notie van. Was nog gevaarlijk. En toen kwamen die vliegtuigen eraan. En nou was het opmerkelijk, die hadden een bepaalde route, wat al bekend was: die vlogen op de molens! De molens die in het hele land staan. Daar zit een bepaalde lijn richting Valkenburg.

I-2: Vliegen op zicht?

G: Vliegen op zicht. En die vlogen zo laag, die vlogen onder het luchtweergeschut door. Wel [onverstaanbaar], ik heb die eerste mei ook een vliegtuig naar beneden zien schieten. Je wist helemaal niet wat er was. Die moest zijn bommen lozen en dat gebeurde een kilometer bij ons vandaan, langs de Vlietweg. Wij 's ochtends, we hadden het gehoord, op de fiets erheen, kijken wat er aan de hand was. Een paar gaten, weet je wel, waar bommen gevallen waren. Wist jij veel. We hebben nog scherven, bomscherven, meegebracht. Als souvenir. Je had er helemaal geen notie van, van het gevaar.

I-1: Nee.

G: Dagen gingen voorbij. En de 14de, toen was het zo ontzettend druk met vliegtuigen. En ik weet nog goed, we waren aardappelen aan het poten, want het was er het voorjaar niet van gekomen, dus heel laat aardappelen poten, en die vlogen ook zo laag, die Stuka's, die bommenwerpers. Richting Rotterdam. Mijn broer was 5 jaar jonger. We hadden die schoorsteen en daar zaten allemaal haken in. Daar kon je, klimhaken. Die klom naar boven in die schoorsteen. En die zag Rotterdam branden.

I-1: Vanaf de Vlietweg!? Zo!

G: Vanaf de Vlietweg. Kun je nagaan. Nou, kijk eens, toen wist je wel dat het oorlog was. Dat het mis was. Direct had het geen gevolgen voor de tuin.

I-1: De eerste Duitser die u zag, weet u dat nog?

G: Dat was dan die ordonnans die je voorbij zag rijden, maar niet dat je ze direct ontmoette. Die werden in Leiden gelegerd en elders ook. En in Voorschoten had je het barakkenkamp van de Marine. Ingelegerd, weet je wel, maar daar kwam je toen niet mee in aanraking. Voor die tijd werd groenten geveild, maar toen die Duitsers er waren namen ze gelijk maatregelen. Want ze wilden 'eerst hun eigen' verzorgen. Je kreeg alleen maar een aanvoerverplichting, dat je moest aanvoeren. En er werd in Den Haag door een of ander ministerie werd beslist wat de prijs was. Die was niet verkeerd hoor. Dat was in onderling overleg goed geregeld. Gelijk werden die prijzen dusdanig opgetrokken dat het was aantrekkelijk om te telen. Maar het was zo: 50 procent van de aanvoer van de veiling dat werd door, wij noemden het dan grossiers, maar het waren mensen die door de Duitsers aangesteld waren. Bijvoorbeeld: vandaag moet ik honderd kisten bloemkool hebben, en morgen moeten we honderd kisten van dat hebben, weet je wel, dus dat werd eerst uit de handel gehaald voordat de binnenlandse handel de restanten mocht verdelen. We kregen ervan: als er een periode was in het voorjaar en de eerste bospeen was er, en dat was natuurlijk echt een primeur, die werd uit de handel gehaald door de Duitsers. Want die lustten graag een peentje. Wat er dan over schoot, dat was niet zoveel. Dus daar was vraag

naar. Wat gebeurde er? Mensen van de stad vandaag kwamen al gauw naar de kwekers toe: "Joh, heb je nog groente?" Er was een kennis van mijn vader, die kwam: "Joh, heb je nog bospeen?" Dat was half mei. [zei vader:] "Nee, nou nog niet. Maar kom zaterdag maar, dan is het niet zo druk." Die man komt zaterdagochtend vroeg om 7 uur. [gestamel] We hadden niks in voorraad, het moest allemaal ter plaatse klaar gemaakt worden. Maar die man doet dat bosje peen onder z'n snelbinder en rijdt de stad in. "Waar heb je die peen vandaan?" We hebben de hele dag peen liggen bossen. Gewoon ruw uit de grond, ongewassen namen ze ze zo mee. Wel betalen dan hoor. Zo werkte dat.

En gaandeweg in de oorlog werd dat natuurlijk, doordat het steeds schaarser werd, hadden we op 't lest een hele winkel. Want wij haalden zelf groente uit de tuin vandaan die, een gedeelte dan, wel geleverd werd, maar die controle was gelukkig een beetje doorzichtig. Er werd niet per se gecontroleerd of je alles wel aanvoerde.

I-2: Eigenlijk mocht het niet, zo'n winkel?

G: Het was zwart. Het was zwarte handel. Mijn zus was thuis van school en die deed dat winkeltje. Dan was het zo van: "Heb je nog een kistje bloemkool?" of "Nog een kistje andijvie?" Ze had een paar klantjes. Op 't lest had ze een hele groentewinkel.

I-1: Maar hoe werd de prijs dan bepaald?

G: De prijs werd zodanig bepaald. In Den Haag had je een instelling van de veiling ook nog, die dan in overleg met de bezetter de prijs bepaalde. Redelijke prijs. En aan de hand van die prijzen verkochten wij.

I-1: De zwarte verkoop was daarop gebaseerd?

G: Soms met een beetje marge als er schaarste was, weet je wel. Maar niet voor exorbitante prijzen. Dat kwam pas in het laatste jaar, toen er echt honger was.

I-1: En mensen betaalden met centen?

G: Ja.

I-2: Maar ja, de schaarste moet toch ook op de veiling wel de prijs hebben opgedreven, denk ik.

G: Nee, dat was nou juist het probleem. Dat hadden ze goed in handen. Het was verplicht levering, maar de klok draaide niet. Verplichte levering.

I-2: Tegen vaste prijzen?

G: Tegen vaste prijzen. Het laatste jaar was het zodanig dat, de laatste winter werd er niet meer aangevoerd, want er was niks meer. De kwekerijen waren helemaal leeg gestruind door de burgers, en terecht. En toen was het op een gegeven moment zodanig dat er was honger en je had in Zoeterwoude en elders ook gaarkeukens. Dat mensen met een potje nog een beetje konden halen.

En toen kwamen ze van de ondergrondse bij ons, op een gegeven moment, een bekende persoon hoor, maar achteraf wisten we niet dat die bij de ondergrondse zaten. Of we mede wilde werken aan aanvoer van groente en aardappelen. Dat waren mensen die bij ons werkten in de tuin, of die dan van de schuit gebruik mochten maken om naar Broek op Langedijk te gaan, althans boven in Noord-Holland, om daar aardappelen en groente te halen. Dat was in november '44. Goed, mijn vader was dan zo, weet je wel: wij wisten nergens van, hij hield ons overal buiten. We hoorden natuurlijk wel eens wat. Maar die gaf nog een jerrycan benzine mee, want er zat een motor in, voor zo'n tocht niet voldoende. Maar ze moesten bijvoorbeeld het Alkmaarder meer oversteken en dan moest je [onverstaanbaar], maar ze bleven zo lang weg. Zeker drie weken later kwam ie weer terug. Met een volle vracht. En dat werd afgezet in de Zuidbuurt bij de gaarkeuken. Die mensen

hebben er zo ontzettend plezier van gehad. Zo zie je, soms werd door de ondergrondse, soms onder dwang, artikelen... [maakt zin niet af].

Want ik weet een verhaal, bij m'n schoonvader, maar toen had ik er nog geen kennis aan. Die man die was heel actief, die zat ook in de gemeenteraad, maar hij wilde toch nog zoveel voor de gemeenschap doen. Maar hij werd er soort van aangekeken dat hij met de Duitsers samenwerkte. Op een gegeven moment kwam zo'n knokploeg en hij verbouwde ook, net zoals al die boeren, tarwe en gerst en erwten en wat dan ook. Bieten. Hebben ze een overval gedaan bij mijn schoonvader toen en hij had een aantal zakken tarwe opgeëist voor de gaarkeuken. Nou ja, dat is een moeilijk geval geweest, hij is er ook voor vastgezet, zonder dat hij eigenlijk schuld had. Maar dat soort dingen gebeurden er ook. Zo kwamen ze dan ook bij de buurman, bij de boerderij die dan ook graan moest telen, dat de mensen stonden in de rij als de dorsmachine er was. Zoveel zakken graan moest hij leveren. De politie stond aan het hek om de zaak een beetje in goede banen te leiden. De mensen kregen een pondje tarwe. Een pondje. Allemaal zakjes, een pondje. Moesten de mensen zelf maar zien dat ze...
I-1: Maalden.

G: Maalden. Zo ging dat toen en met de aardappelen precies hetzelfde. Wij hadden een hele hoek aardappelveld. De laatste jaren specifiek omdat je zoveel mensen uit de stad kreeg. Een grotere hoeveelheid telen dan je zelf nodig had. Ik weet niet of u weet wat een mud aardappelen is?

I-1: Een mud?

G: 70 kilo!

I-2: O. Okay.

G: We hadden 40 mud aardappelen, maar doordat het het laatste jaar was van de oorlog, in [onverstaanbaar] gooiden we ze in een pet. Dat was een hoop en die bedekten we dan met zand en riet er overheen om het vorstvrij te houden. En we camouflerden het nog met bonenstokken en van alles eromheen, want ja, de mensen gingen op sjouw en er werd wel eens wat geroofd hier en daar. Dat was dan in '44, het voorjaar; hadden ze een gat in die aardappelpet gemaakt, alles leeggehaald.

I-1: Wie had dat gedaan?

G: Ja, 'men'! [lacht]

I-1: U wist het niet?

G: In het najaar van '44, mijn vader zei: "Dat kan niet, we laten ze niet [weer] weghalen." Dus we zaagden een gat in de vloer, en we gooiden 40 mud in de kruipruimte, in huis. En er werd iedere dag een kistje uitgehaald. Mijn vader was zo, hij zei: "Die arme sloebers sturen we niet weg. Zolang ik nog heb, geef ik." Toen het maart was, was de kruipruimte leeg. Zoveel mensen kwamen er van de honger. Dat gold ook voor andere artikelen, we hadden ook een heleboel spruiten staan en ik heb wat koude handen gehaald om die spuitjes te plukken. Zo ging dat he.

I-2: Maar ging er dan zoveel voedsel naar Duitsland dan dat er zo'n schaarste was?

G: Nee. We hadden hier 100.000 man bezettingsleger en die hebben geen krimp gehad.

I-1: Die hebben goed gegeten, bedoelt u?

G: Die hebben goed gegeten, ondanks de hongerwinter. Want eigenlijk was de route naar Duitsland praktisch gesloten was, hebben ze nog genoeg te eten gehad.

I-1: Hoe kwam uw vader aan zaaigoed en aan pootaardappelen?

G: Nou, moet ik zeggen: je had in Noord-Holland, en die zijn er nog, een aantal grote zaadbedrijven en die hebben nog volledig in de zaadvoorziening kunnen voorzien. Die hebben volledig door geproduceerd. Nu heb je nog een grote, bijvoorbeeld, dat is Rijk

Zwaan. En daar kon je, niet alles, vinden, maar toch was er zo een zodanig assortiment dat je mogelijkheden had. Dan was er bijvoorbeeld geen zaad voor bloemkool, maar dan was er nog zaad voor groene kool. En spinaziezaad was er vrij veel nog. Het was zelfs zo sterk dat we in de oorlog ook nog een varkentje hadden, voor de eigen slacht. Maar ja, die moest het doen van de restjes. En dan was het ook nog zo dat: ik teelde ook nog mais. Geen zoete mais, maar mais om te drogen. Dus die droogden we dan en dan hadden we Niekerk, een graanmaalterij, en die maalde er meel van. En van spinaziezaad werd ook meel gemaakt. En daar voerden we dat beestje van. Maar een lekker beestje hoor! [lacht]

I-1: Toch vetgemest!

U heeft in het voorgesprek verteld van een incident in de polder...

G: Ja, dat zal ik vertellen.

I-2: Dat ging over beesten he?

G: Ja, maar we gaan te hard.

I-1: Okay we gaan te hard. Vertel... [hilariteit]

G: Kijk eens, alles was op de bon op het laatst. In het begin de artikelen die van de import moesten komen, die werden schaars. En gaandeweg de andere artikelen die ook steeds schaarser werden dus. Brood was op de bon, boter was op de bon, en andere levensmiddelen; suiker, noem maar op. Allemaal op de bon op het laatst.

Er was een levendige handel in bonnen. Wij maakten zelf nog boter, want we hadden nog een koe toen [lacht om een verhaal dat hij nog moet vertellen]. We maakten zelf boter en dan ruilde mijn moeder de boter voor een kilo suiker.

Maar goed, over die koe. Als je dat nou ziet [pakt boek]

I-1: U pakt een boek met foto's van uw huis erbij.

G: En dan hebben we hier zo, even kijken. [geluid van geritsel, zoekt en vindt foto].

Kijk, hier was een dijk. Wij zaten aan een dijk. En hier, dit was de sloot. En hierachter stond vroeger de molen en het gemaal.

I-1: Dat is dus achter het huis aan de Vlietweg?

G: Ja, achter het huis. Maar die dijk, daar werd niet op geteeld, daar groeide gras op. Toen ik een kleine jongen was, hield mijn vader weleens een geit aan een kettinkie en die moest het gras bijhouden, want hij had geen zin en tijd om dat gras te maaien. Maar ja, geiten, dat zijn zulke krenge. Als je wilt leren vloeken, dan moet je een geit houden. Want dan stond ie aan een draadje van hier tot daar, 30 meter. En we hadden niet overal kassen, want als er kassen stonden dan ging het best, dan kon ie [de geit] niet verder. Maar als ie hier zat [wijst aan], open grond, dan stond ie net zo lang te trekken tot ie bij de andijvie en de bloemen kon komen. [hilariteit] Nou ja, zo'n drama. Die geit werd dan in de schuur vastgezet en dan moest ik voor de geit grasmaaien. De geit produceerde ook melk, mijn moeder molk die geit. Maar dat was op het laatst niks, je had er meer armoe van op het laatst. Mijn vader kocht een koe.

I-1: Dit is in de oorlog?

G: In de oorlog ja. Van z'n broer. En die oom ernaast, die was ook tuinder, en die had ook een koe. En dan was het zo dat, hij had stallen. En die oom die op die boerderij zat, had nog wel een paar bosjes stro over, om die koeien een bed te geven. En ik maaide die hele dijk, 400 bij 6 meter breed, voor het hooi. Dus dat werd in de zomer gehooid voor het beest dat toen nog in het weiland liep, dat kon allemaal nog, bij m'n oom. En op de zolder werd dat bewaard en in de winter gevoerd. En het was zo, ik weet niet of je er verstand van hebt: een koe is 9 maanden drachtig, maar ze produceert al die 9 maanden melk. Maar om het kalf te laten groeien, moet de koe de laatste drie maanden worden drooggezet, niet worden

afgemolken, zodat dat beest goed kan [onverstaanbaar, tukkelen?]. En nou was het zo dat, gezamenlijk werd dat gedaan, dat de periode dat je dat beest molk, was het andere beest drachtig en werd het niet gemolken. Dus dat we constant melk hadden.

I-2: Geboortepanning bij de koeien!

G: Precies. En we er maakten zelf kaas. Dat werd dan, je moet een beetje hoeveelheid hebben om kaas te maken, dan werd er twee malen – malen, een maal is wat ene koe per keer geeft, ze werd 's ochtends en 's avonds gemolken – en van allebei die koeien werden twee malen bij elkaar gedaan, dus dan had je 'n hele partij met melk. En daar werd kaas van gemaakt en dat gebeurde; de ene week deed mijn vader het en de andere week deed mijn oom het. Zo hadden we dat continue. En je had iedere dag verse melk.

I-1: En die melk werd eerst gekookt voor consumptie?

G: Ja.

I-1: En nog even een stapje terug; dat hooien waarover u het had, dat deed u met de hand? Met een...

G: Ja, met een zeis. Ja, ik kon goed maaïen. En mijn vader kon goed haren. Weet je wat haren is?

I-1: Nee?

G: Dat is met zo'n pin in de grond, een klein stootblok, en dan met een hamertje, die ...goed scherp is.

I-2: Die zeis?

G: Die zeis slijpen. En dan met de hand tikken. Haren noemen ze dat.

I-2: Nooit van gehoord.

I-1: U vertelde: die koe kon aan het begin van de oorlog nog wel los, maar later...

G: Ja, die koe liep in het weiland. Het ging over die geiten in het begin.

I-1: Maar in de oorlog was er een koe, eigenlijk twee koeien; een bij de burens en een bij u. We hadden het nog over de hongerwinter en dan de nachtelijke patrouilles.

G: Ja, dat is weer wat anders. Kijk eens, in de oorlog had je allemaal een persoonsbewijs, een identiteitsbewijs, allemaal. Als je 14 was, moest je een identiteitsbewijs halen. Maar daarnaast had ik nog een Ausweis. Doordat ik in de voedselvoorziening werkte, werd je niet gepakt om in Duitsland te werken. Want dat had prioriteit.

I-1: U hoefde niet naar Duitsland?

G: Maar er waren wel jongens natuurlijk, uit Leiden, die er wel naartoe gestuurd werden, de eerste generatie in '43. En in '44 kreeg die eerste generatie, en dat is maar een keer gebeurd, vakantieverlof. Die jongens wilden niet terug om in de [Duitse] fabrieken te werken, dus toen kreeg je onderduikers. Dat werd ook weer door de ondergrondse geregeld. Die jongens probeerden bij agrariërs onder te duiken. En dat gebeurde; we kregen ook een onderduiker, we hebben wel twee gehad ook. Het was dan zo: voor de kost en inwoning en alles en een zakcentje werkten ze gewoon bij ons. En dat ging prima. Kijk eens, in het begin hadden we een jongen dat was [Rinus?] en die was bakkersknecht en die had nog nooit klompen gelopen. Ja, als je in het land werkt met schoentjes, dan kan je niet terecht. Wij liepen altijd op klompen. We hadden genoeg klompen in voorraad. Hij kreeg klompen aan, hij liep te strompelen. En het was maart, met sneeuwbuien, en er lag zoveel sneeuw, en hij kreeg allemaal van die klossen onder z'n klomp.

I-1: Met klompen in sneeuw, dat is heel onhandig?

G: Dat is niet te doen, die liep daar te strompelen. Hij had het zo slecht naar z'n zin. Maar goed, die sneeuw is ook overgegaan. Maar hij heeft bij ons zeker anderhalf jaar

ondergedoken gezeten. Meegeholpen. En dat ging altijd prima. Hebben we een heel prettige ervaring mee gehad.

En ook nadien nog prettig contact; nou allang niet meer hoor, maar goed. Dat had je ook. Maar op 16 mei '44 staan er 's morgens een paar Duitsers aan de deur. Inkwartiering, brutaal, moesten het huis zien. En die kamer en die kamer. "Over twee uur moet het leeg wezen, dan komen we eraan." Zomaar hoor.

I-2: Twee kamers?

G: Twee kamers, een klein kamertje, dat was een zijkamertje en de woonkamer. Dat was een kamer-en-suite, dat huis. Misschien heb je dat nog ergens op een foto kunnen zien.

I-1: Hier. We kijken nu even in het boek met foto's van uw huis. Het interieur zoeken we dan.

G: [bladert en wijst aan] dit is de woonkamer, dit is de voorkamer en dit is de achterkamer.

Of andersom, weet je wel. Zie je.

Dus er zat een schuifdeur in en die timmerde mijn vader af. En de voorkamer was ontruimd.

'Ja, de lamp moet je laten hangen', zei die [Duitser]. En toen kwam de baas er ook en er werd stro gegooid. Acht man konden slapen, bivakkeren.

I-2: Ja ja.

G: En dat kamertje ernaast, daar kwam dan de Feldwebel te slapen.

I-2: De commandant.

G: De commandant. Nou ja, dat had je maar te accepteren.

I-1: En die onderduikers dan, die bij jullie waren?

G: Nou ja, wij waren zo. Die horen bij het gezin, zeiden wij. Dat zijn onze kinderen, zei mijn vader. Nooit naar gevraagd.

En nou was het wel zo: die hadden natuurlijk in Duitsland gewerkt een jaar. En die konden goed Duits. Ook om – laat maar zeggen – dingen uit te vissen, weet je wel. Wat belangrijk was voor het verzet.

I-1: Informatie?

G: Informatie, ik kon niet zo snel op het woord komen. Want wat wil het geval, die sloot die ik had genoemd; dan stond hier het gemaal, om de polder droog te malen. Voordien had er een molen gestaan, maar die was in 1917 [22-8-1912] afgebrand, voor mijn tijd. Hele verhalen over gehoord. Wat wilde ik ook al weer zeggen?

I-1: Het ging over die Duitsers en die jongens.

G: O ja, op de plaats waar die molen gestaan had, hadden ze een bunker gebouwd. En de bedoeling was dat daar op de hele polder zicht was van die gasten die bij ons binnen zaten. Die hadden constant daar wacht. Dus om beurten moest er een stuk of wat er zitten. Maar ze hadden ook af en toe schietoefeningen. Het waren gasten van 17, 18 jaar! Hele jonge jongens, zo van de weg geplukt. Helemaal geen ervaring. Ze wisten bij god niet wat hun overkwam. En daar kon je nog een aardig gesprek mee voeren hoor. Want die gasten waren van armoede dat ze daar zaten, weet je wel. Maar een van die personeelsleden van ons, wisten we niet, maar die zat toen bij de ondergrondse. En die probeerde op zo'n manier inlichtingen te krijgen.

I-1: Die Duitsers, sliepen die alleen bij jullie, of waren ze er overdag ook?

G: Op die bunker moesten ze dag en nacht posten.

I-2: Dag en nacht, dus er waren er ook die overdag sliepen?

G: Ja. Maar dan was het ook nog zo. Toen ze binnenkwamen zei mijn vader: "Het toilet, daar blijf je af". Anders dan bij de burens, die ook inkwartiering hadden, maar die hadden nog zo'n ouwerwetse buiten-WC. Er was vanuit ons een verbinding gemaakt dat ze daar ook gebruik van konden maken.

Maar dat moest over die sloot. Dus daar hadden ze een plank over liggen. Maar wij moesten er weleens door met die boot. Dan haalden we de plank weg. En ik hoor ze nog zeggen, een van die gasten stond te springen op de dijk: "Ik doe het haast in mijn Hose!" [gelach van drie, hilariteit] Dat zijn van die dingen die onthoud je.

Nou goed, dat verliep. We hadden er weinig last van, nou in die zin: ze hielden dus schietoefeningen en dan moest al het vee en wij ook binnen blijven. Het vee moest uit 't land gehaald worden, opgesteld worden. En dan hielden ze schietoefeningen.

Op het laatst was het zo dat Dolle Dinsdag kwam. D'r moest hals over kop het spul inruimen en wegwezen. We hebben nooit weer iemand gezien. Maar toen was het wel zo, in diezelfde periode waren ze nog als de dood dat er nog meer luchtlandingen zouden plaatsvinden.

Over het land hadden ze staken in het land gezet, om de tien meter, met een punt voor de valschermtroepen. Dat die schade zouden oplopen. Maar ja, in die hongerwinter was het om vijf uur al donker en 's ochtends om 8 uur was het nog donker, dus iedere dag waren er weer minder staken. Die waren brandhout.

I-1: Die gingen in de fik.

I-2: Na juni '44 zijn ze niet meer geweest?

G: Na Dolle Dinsdag, dat was 7 september '44. Wel dat ze nog heel streng patrouille liepen. Dat wel, want ze waren in Leiden toch wel gestationeerd. En er zijn toen nog veel razzia's geweest. En nou ging het ook over een razzia naar aanleiding van een wapendropping. Heb ik je misschien verteld de vorige keer [voorgesprek]?

I-1: Nee, niet van de wapendropping. Vertel.

G: Er was op een gegeven moment, het was in maart, toen lag er een veilingschuit van de burens, met broeimest erin. Nou, dat was heel normaal, want dat gebeurde wel vaker; wij haalden ook mest bij de boeren vandaan. En die bleef een paar weken liggen. Mijn vader zegt: "Joh, ik vertrouw het niet". Maar op een gegeven moment was ie weg. En die knecht van ons, die had een vrije dag. Want die had 's nachts gewerkt. Die had eindelijk een plaats gevonden om die wapens zodanig te kunnen bewaren; hij had een vrije dag, weet je wel. 's Nachts had hij die schuit weggehaald, wisten wij veel, en die wapens ergens anders opgeborgen. En voordat de wapens gedropt waren, was er ergens gelekt. Het was op 17 maart, toen was er een razzia, overal bij de boeren. Er waren enkele gasten, hoe ze erachter kwamen weet ik niet, maar die hadden ze ontdekt. Ik hoor het Riet nog zeggen, dat was een bekende van ons, Riet de Jong, haar broer zat bij de ondergrondse: "We hoorden die Duitsers het erf op komen." Zij zegt: "Ik als de sodemieter naar die stal toe, m'n broer was daar aan het melken." Ze konden hem niet vinden en toen heeft hij kans gezien via de achterdeur de stal te verlaten en de polder in. Hij is de Meerburg overgestoken en bij ons in de polder beland, bij de commandant van de ondergrondse. Wisten wij ook veel. Dat dienstmeisje van hem kwam altijd bij ons groente halen. Hij was iemand die erg loyaal was en het met iedereen kon vinden. Hij was ook zogenaamd lid van de Landstand. De Landstand was een organisatie die door de Duitsers opgericht was voor diegenen die bij de NSB zaten of sympathiseerden ermee. Hij dus ook zogenaamd, maar hij was commandant van de ondergrondse.

I-1: Dat lidmaatschap was een dekmantel?

G: Ja, dat was een dekmantel. Maar in ons land, en dat was 500 meter van ons vandaan, daar is die wapendropping geweest. Gelukkig hebben ze dat goed kunnen versieren. Maar stel, in die periode van die drie weken; stel dat ze ze gevonden hadden [wapens], dan had ik hier niet gezeten. Ze lagen gewoon bij ons voor de deur, in die schuit.

I-2: En daar wist u helemaal niets van? En uw vader ook niet?

G: Nee, die wist daar niet van.

I-1: Hij vond het gek dat die er zo lang lag?

G: Ja. Nou, er werd toen wel gezwegen hoor. Kijk eens, we hebben iemand aan het werk gehad, die al die tijd in die ondergrondse zat. Nooit een woord erover gerept! Na de oorlog, ik heb er nog een foto van, staat hij in uniform met de ondergrondse voor de kerk. Werden ze gehuldigd. Zulk soort dingen. Maar tijdens die razzia's hebben wij wel ondergedoken gezeten. We hadden ergens anders een gat in de vloer gemaakt, een luikje, ik heb verschillende nachten in de kruipruimte geslapen.

I-1: Dat weet u nog. Met de hele familie?

G: Nou nee, met m'n broer en die onderduikers. Niet m'n zus.

I-1: Met de mannen bedoelt u?

G: Ja, en het was wel zo, als het zover was. Zegt m'n vader: "Allemaal de klompen meenemen!", want er mochten geen klompen staan; dat valt op.

I-2: Ja, dat zijn van die kleine dingetjes.

I-1: En de patrouille 's nachts, kunnen we het daarover hebben? Zijn we daar?

G: Ja. Het was zo, ik had een Ausweis gekregen. Omdat ik agrariër was, mocht ik zorgen dat er geen diefstal in het land gepleegd werd. Maar ook was er kabelwacht. Kabelwacht hield dit in: ze hadden een rechtstreekse verbinding gemaakt met Apeldoorn en Wassenaar, waar Seyss Inquart zat. Een noodleiding, weet je wel.

I-2: Telefoon.

G: Ja, telefoon. Ja, maar die lag ook op plaatsen in de polders. Tijdens het aanleggen van die kabels was het al gauw bekend – zo van: waar zou dat voor wezen?, weet je wel – door de burger, dus het was bekend dat het een telefoonkabel was. Dus die werd weleens geruïneerd 's nachts. En dan moesten wij wachtlopen om beurten om dat eventueel te kunnen voorkomen. Op een traject.

I-1: U werd aangewezen om dat te doen?

G: Ja, dat ging van de gemeente uit en dan kreeg je een Ausweis ervoor dat je 's nachts buiten mocht wezen. Afijn, dat was constant niet vol te houden. Het werd wel gecontroleerd hier en daar, want ik weet nog goed, er was ook nog een boer die kende ik het heel goed, die was in de Weipoort, en die moest ook wachtlopen, en die werd aangesproken door de politie. En die werd nog voorgeleid ook en heeft 14 dagen in de bak gezeten daarvoor. Ik hoor hem nog zeggen: "De nacht is er voor het ongedierte!" Dat heeft hij z'n hele leven na gekregen. De nacht is er voor het ongedierte. Maar goed, dat was toen, in die periode, die kabelwacht. En nadien voor de diefstal, voor de laatste beesten, het was voorjaar '45, die dan nog in het land liepen. Moesten we om beurten patrouille lopen, dat er niet gestolen werd. Maar het was haast niet te doen. En het gebeurde weleens dat er zo'n beest geslacht werd. Dan keken wij de andere kant uit. Was niet te doen, maar die verplichting kreeg je dan.

I-1: Werd u erop afgerekend als er wat gebeurde, hoe ging dat?

G: Nou, het was zo chaotisch, eigenlijk niet.

I-2: Maar u moest altijd bij uzelf, uw eigen buurt doen of ergens anders?

G: In de polders waar ik woonde. Dat was een heel groot traject. Dat liep je samen.

I-1: Maar wat deed je dan midden in de nacht?

G: Niks!

I-1: En kon je wel wat zien?

G: Het was zooo aardedonker. Er was nergens verlichting. Maar je was het gewend, je had allemaal kattenogen gekregen. Het was zo: gewoon in de winterse dagen gingen we ook

kaarten bij de burens, maar dan was het zo donker, dan moesten we op de weg langs het graskantje lopen want je kon het verder niet zien. Dat is zo levensgevaarlijk. Want mijn vader en moeder zijn zo een keer geschept door een fietser zonder licht. Zo gevaarlijk was dat.

I-1: Nog meer over de oorlog?

I-2: De bevrijding misschien?

G: De bevrijding was zo laat. We hadden toen de laatste maand het gevoel dat het elke dag afgelopen kon wezen. Toen kreeg je die voedseldroppingen. En van tevoren al, dat was eerder, in januari al, kwam er Zweeds wittebrood. Dat werd via het Rode Kruis aangevoerd. In de steden kregen ze het wittebrood, maar wij woonden buiten, want wij kregen het niet. Nou weet ik wel dat het bij ons niet zo dat we honger geleden hebben, maar er was wel gebrek. Er was een gaarkeuken. Wij hebben ook aan die gaarkeuken geleverd, groente. Die mensen moesten toch eten. Er was echt niks te koop in de winkels, echt helemaal niks. De veiling was helemaal dicht, want er werd niks aangevoerd.

En toen was het eenmaal april en toen werd het dan door onderhandelingen met de Duitsers, omdat het zo'n noodtoestand was, hebben ze toch voor elkaar gekregen dat er in april voedseldroppingen...Van die grote, ja het type vliegtuig weet ik niet, die vlogen laag boven de stad en dan op een moment werd het eruit gekieperd.

I-1: Boven de stad?

G: Nee, op open velden bij de stad.

I-1: Maar niet in uw polder?

G: Niet bij ons. Nou ja, dat was het begin. En toen zagen we: "Het is afgelopen". Op de vierde mei om halftien hoorden we ineens een gejuich. Toen meldde de radio dat de Duitsers zich over hadden gegeven. En op 5 mei was er de bevrijding. En toen gingen we naar Leiden toe. Komen we op de Breestraat; drommen mensen, alles [onverstaanbaar]. Nou weet ik niet precies hoe dat heet, je had een restaurant nog op de Breestraat, vlak bij het stadhuis, ik weet niet meer hoe het heette.

I-2: Soms de Vergulden Turk?

G: Nee, niet de Turk, het [of dat?] was een tent. Nou ja, dat is op te zoeken. Maar daar zaten nog Duitsers! Die waren er helemaal nog. Er zaten er nog 100.000 in het westen. En die gingen schieten. De mensen vlogen weg. In Amsterdam is dat een rel geweest, zijn nog mensen doodgegaan.

I-1: Ja, op de Dam.

G: Op de Dam. De mensen waren zo blij, weet je wel. En toen kreeg je natuurlijk gaandeweg in die eerste dagen de Canadezen. En toen waren de mensen helemaal door dolle heen. Ik weet nog goed dat ik mijn eerste sigaret kreeg, want ze deelden sigaretten uit. Niet pakjes, maar losse sigaretten. O, dat verhaal heb ik nog niet verteld; dat gaat over tabak telen in de oorlog.

Dus ik kreeg de eerste sigaret te pakken. Nou, ik zag sterretjes! [gelach 3]. Dat was zo'n overgang. Nee, dat werd ook nog gedaan: tabak geteeld. Dat was een heel leuke business.

I-1: Om te ruilen?

G: Ja, en voor de verkoop ook.

I-1: Hoe ging dat dan, het moest drogen...?

G: Ik had in het begin van een buurman, een verstokte roker, maar je kreeg wel bonnen [voor tabak]. Een pakje per 14 dagen. En een pakje shag in de maand. Maar ja, aan twee pakjes per dag had hij niet genoeg. Hij had uitgevonden, dat was al in de zomer van '40. Hij wist aan tabakszaad te komen. Afijn; tabak gezaaid, weet je wel, maar ja, wij wisten niet wat nou onkruidplantjes waren en wat tabak was.

I-1: U moest wieden?

G: Ja, ik moest wieden. Dus, daar was niks van terechtgekomen. Tweede jaar: een regeltje gedaan, tabaksplant. We hadden echt zaad gehad, via een zaadkweker. Waren mooie grote blaaïen [bladeren], we hadden ze in de kas, want we dachten: het is een tropische plant; als je ze in de kas zet, groeien ze door. En ze groeiden prachtig en mooi. Maar we konden ze niet droog krijgen, ze waren zo taai als wat. En geprobeerd shag van te maken; nee, dat was geen goede oplossing. Ander jaar dachten we: we gaan ze buiten kweken. Heel perceel tabaksplanten gezet. Op die bewuste schuur die daar staat, dat was een open zolder, allemaal lijnen gespannen, we hebben ze [bladeren] netjes aan draden geregen. Ik weet niet hoeveel, honderden bladeren hingen er te drogen. En toen hadden we iemand gevonden, dat was de brugwachter, en die had een machientje en daar kon je shag mee draaien. Wij een zootje bladeren er naartoe gebracht. Nou, die dat wisten: "Heb jij shag?" "Ja, wij hebben shag". En dat ging dan per pond. Nou ja, een tientje per pond. Het vloog weg!

I-2: Gouden business.

G: Gouden business. Afijn, twee jaar verder, in '43, had ik zoveel geteeld en toen was er ook nog ergens een zaak in Sassenheim en dat was een professionele fabriek, die maakte sigaretten, pakjes van 20 en ook die kleine Willem II-sigaartje van die tabak die ik leverde. Nou was het zo: tien procent was voor hem. Dus als je hem tien kilo droge blaaïen [bladeren] bracht, dan kreeg je er maar negen voor terug. Plus dat je ook de behandeling moest betalen. Maar dat gaf niet. Je had verschillende zakken. Op een gegeven moment kreeg ik bericht, een briefkaartje: "Er staat een partijtje klaar, kan je het komen halen?" Ik met de Blauwe Tram naar Sassenheim toe. Toen kon dat nog, want ik had legitimatiebewijs. Ik met een grote jute zak ernaartoe. Had ik 100 pakjes sigaretten en een paar dozen sigaartjes. En boven tussen de kamers in hadden we ruimte, kasten, en de achterkamer waar we dan later permanent in stookten... Maar goed droog. Mijn vader zei: "Die sigaartjes worden steeds beter!" [lacht] Eigen kweek.

En zo ben ik sigaretten gaan roken. Ja, dat was natuurlijk de grootste bocht. Maar goed, je had wat. Je had een liefhebberij. En later moest ik in militaire dienst, toen moest ik naar Indonesië, en toen werden we op die boot zoet gehouden met sigaretten. Onbeperkt kon je ze krijgen. Toen ben ik gaan roken. Tot mijn vijftigste en toen ben ik kunnen stoppen. Maar goed, dat is weer die oorlog.

I-1: Tabak in de oorlog. En nog even over de bevrijding: kwam er een Canadees langs op de Vlietweg?

G: Nee nee nee, we moesten er naartoe gaan, naar het dorp. Waar bevrijdingsfeesten waren. Ja, ik heb ook nog foto's, niet nu voorhanden, die moeten in een of ander album zitten, van bevrijdingsoptochten. Met praalwagens. Jaaa, dat was feest! Je had niks, maar het bleef feest.

I-2: Maar dat was in Leiden?

G: Ook in de plaats. Wij waren toen nog Zoeterwoude. Pas in '63 [1966] zijn we Leienaar geworden. Zoeterwoude had een eigen optocht, er werden praalwagens gemaakt. Iedere wijk had een eigen praalwagen. Ja, geweldig.

I-1: Hoe zag die eruit, de praalwagen? Er was weinig, hoe maakte je een mooie praalwagen?

G: Nou, kijk eens, het was eigenlijk meer humoristisch; we hadden een wagen gemaakt, er zat, wat we dan de BS noemden, die was dan de chauffeur, met paard en wagen. En er stond een landwachter, en nog een paar van die meelopers van de Duitsers, en ik stond er ook op, met een strop om mijn nek. Ik was een foute geweest!

I-1: U speelde een foute Nederlander?

G: Ja, een foute Nederlander, zulk soort dingen. Zo werd dat uitgebeeld. Verder was de versiering heel pover. In ieder geval: het beeldde wat uit. En diegene die dan bij de BS gezeten had, die zat als koetsier op de wagen waar de boeven waren.

I-1: Dat was de bevrijding, u vertelde het al: u moest in dienst...

G: Eerst ga ik even de koffie doen.

I-1: Prima.

[gekeuvel interviewers tijdens pauze, kletterende lepeltjes; niet getranscribeerd]

G: Maar goed, de oorlog was voorbij. Je pakte de draad weer op, maar ja, doordat je natuurlijk erg eenzijdige voeding had gehad, werd je ziek.

I-1: U werd ziek?

G: Ja, en heel veel mensen met mij. Geelzucht; er was gebrek ergens aan geweest, weet je wel. Goed, dat moest uitgekuurd worden. Eerst hebben we die feesten gehad, maar eer het juli was ben ik zes weken ziek geweest door die geelzucht.

I-1: Zo!

G: Afijn, dat ging weer over natuurlijk. Dat najaar kreeg ik bericht: ik moest voor de militaire keuring. Want ik was net nog van de lichting die nog meekon.

I-2: U was een jaar of 20 natuurlijk.

I-1: U bent van november 1925.

G: Ja, want als je 20 geweest was, viel je erbuiten. Ik viel er net nog in. In die lichting. En goed, de keuring, en mei erop, dat was dus in '46, in militaire dienst. Even gauw een opleiding gehad. En met drie oktober zat ik op de boot, naar Indonesië. Wij waren allemaal al ingedeeld; ik zat bij de jagers. En ik weet nog, bij de keuring werd er gevraagd waar je dan interesse in had, welke baan. En toen heb ik een baantje opgezocht dat je niet hoefde te schieten, weet je wel. Dus uiteindelijk was het de verbindingdienst geworden; telefoonlijnen, radio, dat soort toestanden, en nog meer. Goed, die opleiding was zo beperkt dat we op de boot het vervolg nog moesten krijgen. Plus dat we taalles kregen; we moesten Maleis leren. En je werd ingedeeld, en er zei iemand tegen mij: "Jij wordt sectiecommandant!" Ik: "Waar is dat nou weer voor?" "Ja, jij wordt sectiecommandant!" Ik werd gelijk gepromoveerd tot korporaal. Ik had helemaal geen idee wat het allemaal inhield. Dus toen kwam ik in Indonesië; een chaos! De boot [onverstaanbaar]. Ik kwam 100 kilometer verder in Bogor terecht, in de kazerne. En de week erop kwamen de wapens pas, want die zaten op een andere boot. Zulk soort dingen. Eten was navenant.

I-1: Uniformen, had u die?

G: Ja, je had wel uniformen. Tropenuniformen ook. Maar goed, het eten was zo slecht; we kregen de restanten van de voorraden nog van de geallieerden. Dus dat waren blikken die al vijf jaar oud waren, met aardappelmeel en wat erin zat. En dan moesten die koks maar zien dat ze er een maaltijd van bereidden. Soms was het zo: dan was er weer geen brood, het ging allemaal zo krakkemikkelig, weet je wel. En dan kwamen we daar, maar dan wist je bij god niet wat je daar moest zoeken. Je kwam in de bushbush terecht. Ik heb daar een periode meegelopen met patrouilles, en af toe schoten ze dan de klappers uit de boom vandaan, maar je zag nooit een leger. Allemaal guerrilla. Dat ja. En er gebeurde ergens niks en toch was je altijd angstig. Dat soort dingen. En er waren ook incidenten en het was zo sterk dat toen wij er pas waren; je had dan hier en daar wachtposten en in een heel vreemd land waar de mensen niet [onverstaanbaar] en dan schijnwerpers op de buitenboel gewend, maar die lui kwamen achterom en haalden zo een geweer achter je vandaan, namen ze mee.

Ik lag daar ingekwartierd in een school en het was zo warm altijd, dus de deur stond altijd op een kier. We hadden allemaal ons wapen bij ons, onder je bed. En 's ochtends was het geweer weg! In zo'n situatie verkeerde je!

I-1: Ja, onveilig...

G: Onveilig tot en met. Maar ik schreef hele vrolijke brieven naar huis. Niet dat ik het best naar m'n zin had, maar er gebeurde niks en het was er mooi. Een prachtig land hoor, een schitterend land. En we hadden toch weleens een keer vrij en dan trok je erop uit. En ik heb in Bogor gezeten, en die plantentuin, dat was schitterend. Zo mooi.

I-1: Ik ken 'm.

I-2: Ja, ik ook.

G: Prachtig mooi. Dat soort dingen. En verder trok ik ook weleens met een paar dagen verlof naar Jakarta. En ik weet nog goed, ik ben er niet geweest hoor, maar anderen zeiden: "We zijn naar het strand geweest", dat was dan in eh, buiten Jakarta, eh de naam ben ik vergeten. "Dat was er zo mooi! Meisjes gekleed in...". Hoe noemen ze dat ook alweer?

I-1: Sarong?

G: Nee, in sjiertje [short?], die lagen daar aan het strand, die hoertjes!

I-1: O, echt?

G: Ze stonden gewoon langs de weg. Want er waren heel wat jongens die dat [moeilijk te verstaan; erbij gelapt zijn?] Ze zeiden ook tegen elkaar: "Jongens, kijk uit daar." We gingen nooit alleen weg, wel samen. Die meiden stonden te verleiden. Wist jij vroeger veel!? Ik was zo groen als gras. [hilariteit]

I-2: Zelfs met je twintigste?

G: Ja, echt waar. In militaire dienst ben je wel omgedoopt hoor!

Maar goed, die situatie was zodanig dat er nog gevaar dreigde. Die onderhandelingen liepen niet goed. En het was wel zo, we kwamen er wel achter dat die regering [maakt zin niet af]. Je moet één ding niet vergeten: op 7 december 1942 [was 6 december 1946] heeft Wilhelmina een rede gehouden via Radio Oranje, daarin beloofde ze dat de overzeese rijksdelen, zo noemde ze dat, wel rekening mochten houden met een zekere vorm van zelfstandigheid van bestuur. Dus dat was heel formeel. Maar toen was die oorlog voorbij en die multinationals die hadden daar zulke grote investeringen en winstgevendende organisaties dat de eerste regering Beel, die kreeg het voor zijn kiezen, want "dat moeten we zien te behouden." Dus wij werden er naartoe gestuurd. Daar kwamen we achter toen met een actie de haven bevrijd werd, daar stonden pakhuizen, en binnen een week lag er een schip die kwam die ladingen ophalen. Dus dat was helemaal doorgestoken kaart. Wij zijn er door die multinationals naartoe gestuurd.

I-1: Dat gelooft u?

G: En we hebben het eronder mekaar weleens over gehad; wij zijn daar de dupe van geworden, want er zijn 5.000 jongens door gesneuveld. En daar ben ik nog steeds nijdig over. Mijn kameraad is er ook gesneuveld. Drie wel, van mijn peloton. Dat vergeet je nooit. Een heb ik wel bewust meegemaakt, maar die anderen niet. Ik kreeg namelijk vrijstelling, want mijn vader had een hartinfarct gehad; ik ben vervroegd naar huis kunnen komen.

I-1: Wanneer mocht u naar huis?

G: Ik ben in augustus '47 naar huis gekomen.

I-2: En hoelang was de reis?

G: We deden er vijf weken over met een schip.

I-2: Vijf weken.

I-1: Achteraf; eerst zijn het 'politie acties' genoemd, tegenwoordig mag het oorlog heten, maar hoe heette het toen, toen u ging?

G: Politie acties! Ik ging een maand mee met de patrouilles en de andere maand zat ik achter de centrale, weet je wel, met continudienst; dag en nacht bemand. En met die patrouillebewegingen, dan gingen we tot zogenaamde demarcatielijnen, tot zover mochten we dan gaan. Maar het grootste gebied lag áchter die demarcatielijnen. Dus we gingen met patrouilles de bushbush in en dan werd je van alle kanten beschoten, maar je zag niemand. Maar dat ging gelukkig goed, tot op zekere hoogte. En toen moesten we een gegeven moment moesten we bij een krachtcentrale waar Jakarta, toen nog Batavia, voorzien werd van elektriciteit. Dat was er zo kaal [onverstaanbaar]. Daar hadden ze een groot stuwmeer gemaakt. En daar stond een prachtige krachtcentrale. Maar die stond op vijandelijk gebied, zogenaamd. Toen moesten we [onverstaanbaar] bij die krachtcentrale. Daar was niks aan de hand, dat ding functioneerde perfect. Prachtig gezicht, mooi. Vlak daarvoor gebouwd, prachtig ding. En die Politie actie liep uit in zeker tien kilometer vijandelijk gebied. De eerste opdracht was van onze afdeling dat we die centrale moesten bezetten. Want voordat het bekend was dat die actie begonnen was, en ze hadden er lucht van gekregen, hadden ze dat ding opgeblazen. Dus 's ochtends om vier uur, stikdonker, met de hele bups er naartoe. En dat ding bezet zonder dat er schade opgelopen was. Dat soort dingen vergeet je nooit.

I-2: En dat moest ook bezet gehouden worden?

G: Ja. Want dat was belangrijk voor de stroomvoorziening.

I-1: U kreeg een telegram over de toestand van uw vader?

G: Ja.

I-1: En mocht u toen gelijk gaan?

G: Nou, dat moest eerst zodanig geregeld worden. Als er voldoende personen waren, ging er weer een schip terug naar Nederland.

I-1: Dat schip wachtte tot er genoeg mensen waren?

G: Nou nee, dat hoefde niet te wachten; iedere 14 dagen kwam er een nieuw schip met militairen aan. En dat ging weer terug met gewonden, zieken, maar ook met Indische Nederlanders die terug wilden naar Nederland. Later zijn er natuurlijk veel meer gegaan, maar toen gingen de eersten met ons mee. Daar kon ik met mee, maar dat schip ging niet eerder varen voor het volledig bemand was natuurlijk. Ze gingen niet met een half vrachtje varen.

I-2: Dus dat was misschien wel een paar weken wachten?

G: Ik heb drie weken in Jakarta zitten wachten. Eerst bij Meester Cornelis, dat was een kampement. En toen later aan de Berenlaan. Dat zegt je natuurlijk niks.

I-1 en I-2: Nee.

G: Dat waren allemaal kampementen daar, weet je wel...

I-1: Maar goed dat u het vertelt, voor de band. Weet u de naam van het schip nog?

G: De Kota Inten. We zijn met de Bloemfontein heen gegaan en met de Kota Inten terug. Ik heb er foto's van. [staat op, loopt, rommelt].

I-1: U kijkt even in de la. U komt met een mooi boek. "Op het promenadedek", lees ik bij een foto. Is dit heen?

G: Ja.

I-2: [leest op:] "Bloemfontein in het Suez-kanaal." Wat bijzonder dat er foto's gemaakt zijn.

I-1: Ja, wie heeft die foto's gemaakt?

G: Nou, er was er eentje en die had een kodakje.

I-1: Zo'n kastje?

G: Ja. Ik heb ze niet zelf gemaakt.

I-1: U heeft ze later gekregen?

G: Ja.

I-2: [kijkt in fotoboek] en dit is Indonesië.

I-1: [leest onderschrift] "Kip met kuikens".

G: Jaaa. Ze liepen allemaal vrij rond. Kijk die bewoners zelf, dat waren hele lieve mensen, echt.

I-1: De Javanen bedoelt u?

G: Ja, echt, hele lieve mensen.

I-1: Zijn er ook foto's waar u op staat?

G: Ja soms, zeker wel. [geritsel] En deze is in de plantentuin genomen.

I-1: "Victoria Regina".

I-2: O ja, die hebben ze in de Hortus ook, geloof ik he.

I-1: "Buitenzorg", nu Bogor.

I-2: Ik zie echte soldatenfoto's, ik heb ze ook zo.

G: Ja, ja.

I-1: We zien een barak en nog meer natuur.

G: Dat was de Salak, een berg.

I-1: Een berg, op de achtergrond.

G: Het opmerkelijke was, dat is een paar jaar geleden gebeurd, was er een vliegtuigongeluk gebeurd. Die was tegen zo'n berg aangevlogen. [vliegtuig van de Indonesische Luchtmacht]. Ik zag het aan het profiel [op televisie]: dat is de Salak!

I-1: Is het een vulkaan?

G: Ja, allemaal vulkanen.

I-1: [leest] "Hotels des Indes".

G: Ja, toen was ik in Jakarta.

I-2: Wachtend op de terugreis?

I-1: O, de naam van de haven: "Tanjung Priok." En de "Golf van Suez" op de terugreis. En "Port Said, de haven", ook op de terugreis.

I-1: [bladert door] En wat is dit?

G: Dit is toen een van de jongens gesneuveld is.

I-1: Je ziet een kist met een vlag erop en bloemen. Ach.
[stilte]

I-1: En waar in Nederland meerde u aan, toen u terugkwam?

G: In Rotterdam.

[geblader]

I-1: Nog meer kransen.

G: Ja, die zijn nadien gesneuveld, toen ik al weg was, van m'n peloton.

[geblader]

G: O kijk, hier sta ik wel op. Herken je me?

I-2: Nee, ik ben daar niet zo goed in.

I-1: Ik weet het niet hoor. U had geen bril in ieder geval. Ik zie maar een iemand met een bril. Ik vind het heel moeilijk, meneer Van der Post.

G: [zoekt en wijst aan] Hier, rechtsonder.

I-1: Dat bent u?

G: Ja, toen was ik nog maar een broekie he.

I-2: Mooie foto's, leuk.

I-1: U bergt het even op.

G: Ja, kijk, [loopt weg, mompelt, komt terug]

I-1: Toen u in Rotterdam aankwam, was er toen familie om u op te wachten?

G: Nee, het was wel zo dat het bekend was dat de boot aan zou komen. Maar ja, mijn vader was ziek. Hij had een hartinfarct gehad en was er nog helemaal niet van genezen. Er kwam dan een bus die de mensen uit de regio moest thuisbrengen. We zaten met veertig militairen erin en hoe ze die route uitgestippeld hebben weet ik niet, maar ik was de laatste die eruit mocht. Dus ik had alle provincies rondgereden.

I-2: Maar u mocht wel gelijk naar huis toe, niet eerst naar een kazerne?

G: Nee, gelukkig niet. En het was zo dat die Vlietweg is natuurlijk maar een smal weggetje. En ik was er natuurlijk een poos niet geweest. Maar tijdens die periode waren ze ook aan de weg bezig geweest; er was een stuk versmald. Totaal niet geschikt voor de bus! Die bus stond bij mij voor en toen moest ie helemaal doorrijden naar Leidschendam om er weer af te kunnen.

I-1: Zo!

G: Ik was de laatste klant. Hij kon nergens draaien, dus die is door moeten rijden. Maar dat was wel een enthousiaste thuiskomst, zeker. Geweldig, geweldig.

I-2: Maar u kon ook gelijk aan de slag natuurlijk.

G: Nee.

I-2: Nee?

G: Ik heb de vrijheid genomen. Doordat ik eerder naar huis ging vroegen diverse jongens of ik thuis de groeten kon overbrengen met een pakketje. Dus ik had zeker twintig pakketjes bij me. Uit het dorp vandaan, maar ook van jongens die natuurlijk elders woonden maar bij mij in het peloton zaten. Ik ben drie weken aan het reizen geweest door Nederland om die pakketjes te bezorgen.

I-1: En hoe reisde u?

G: Met de trein. En verder met de bus, om er te komen.

I-1: Wat een werk!

G: Nou ja, ik had echt goed vakantie toen.

I-2: Want het bedrijf werd gerund door het personeel?

G: Ja, door het personeel. En ook door die meneer die bij de ondergrondse zat en de BS, zo'n vent. De bedrijfsleider bij ons. Zo'n vent, daar kon je alles aan overlaten. Eersteklas vakman ook. Maar ja, het andere verhaal dat je dan wilt weten...

I-1: Van uw vrouw?

G: [lacht] Kijk eens, ik was, en dat ben ik nog, ik ben altijd iemand die overal zijn neus insteekt: diverse besturen. Het begon al toen ik als militair daar zat, wat ik zei: "Je kunt wel sectiecommandant worden." Dat schijnen ze aan te voelen, dat heb ik.

Maar toen was ik dan thuis en er is nog weinig te beleven, maar de jongerenbewegingen gingen beginnen, organisaties: de L.T.J., de Land- en tuinbouwjongeren. Ze vroegen gelijk of ik voorzitter wilde worden.

I-1: Van de Land- en tuinbouwjongeren, was dat met districten?

G: Dat ging per plaats, dit was Zoeterwoude. Maar de omliggende plaatsen ook allemaal afzonderlijke. En daarnaast hadden we dan een districtsbestuur, daar zat ik dan ook toevallig weer in. Was ik secretaris. Afijn, we hadden gedacht, het was vlak na de oorlog; er was weinig [te doen]. Noordwijk was nog geen uitgaansplaats voor de jongelui. Dat was er gewoon niet. Dus wij wilden een dag organiseren in de Stadsgehoorzaal, voor de jongelui uit

heel de regio. Om lekker te koppelen he. [hilariteit] Maar ja, we waren pas begonnen, dus we hadden helemaal geen reserves, dus ik moest sponsors zoeken. Goed, dus ik dacht: die voorzitter van de LTB, die kenden we wel; mijn vader kende hem heel goed, dus ik er naartoe. Nou was het zo, tussen aanhalingstekens zetten; die oudste dochter van wie later mijn schoonvader werd, die was bevriend met mijn zus.

I-1: Aha.

G: Ja, die kenden we heel goed, over en weer. Ik werd het eens met wie later mijn schoonvader werd; we zaten op dezelfde lijn.

I-1: Hij sponsorde, bedoelde u dat?

G: Castelijns was de dansleraar en de Stadsgehoorzaal kon je huur voor betalen. Nou ja, dat werd geregeld. Maar ja, er zaten vier leuke meiden in huis, ook die oudste die ik heel goed kende. Maar ja, ik kreeg schik in die andere. Mijn vrouw later [Margaretha M.Th. Paardekooper, getr. 9-11-1955]. En dat heeft die oudste mij heel kwalijk genomen! Ik kende haar natuurlijk. Maar héél kwalijk genomen.

I-1: Uw toekomstige schoonzus!

I-2: Dit is haast bijbels; beginnen bij de oudste.

G: O, o, o. Maar het is allemaal goed gegaan hoor. Later hebben we nooit ruzie meer gehad hierover. Maar het is wel duidelijk benoemd hoor. Niet tegen mijzelf, maar tegen mijn vrouw: "Jij hebt Leo van mij afgepikt!"

I-1: Vond u uw toekomstige vrouw gelijk leuk? Liefde op eerste gezicht?

G: Ja, het was een lieve meid. En een knappe meid ook.

I-1: En ze vond u ook leuk?

G: Denk het wel! [hilariteit] We hebben het zestig jaar volgehouden!

I-1: Zestig? O, prachtig.

[staat op om een foto te pakken]

G: Tussen de dahlia's.

I-1: O mooi, een foto van uw vrouw.

G: Jaaa.

I-2: Ja, hoe lang is dit geleden?

G: Nou ja, nu pakweg 20 jaar geleden.

I-1: Aan de Vlietweg?

G: Aan de Vlietweg. [ontroerd]

I-1: Mooi. In welk jaar bent u getrouwd?

G: In '55.

I-1: In Zoeterwoude?

G: In Zoeterwoude. [wijst naar een foto boven de tafel] Dat is de hele familie.

I-1: U heeft een foto boven de tafel hangen met al uw nazaten en uw vrouw.

G: Dat is toen we 50 jaar getrouwd waren.

I-2: Er staan een heleboel mensen op. Hoeveel kinderen?

G: Nou.

I-1: Kinderen en aanhang en kleinkinderen.

[G pakt eenzelfde kleinere foto erbij]

I-1: Dat is handig. Ongelooflijk he, je begint met z'n tweeën!

G: Ja, en dan. Dit [wijst op baby'tje] was natuurlijk nog een heel kleintje. En toen zei ik toen we vijftig jaar getrouwd waren: "We doen een groepsfoto, want er komt er nooit meer een bij." Ze hadden er allemaal twee. En dat is ook zo. Ze hebben allemaal twee kinderen.

I-1: Zelf heeft u hoeveel kinderen?

G: Vijf. Even m'n bril opzetten. [loopt weg, komt terug]. Dat is mijn oudste dochter, dat is de tweede.

I-1: Nog een meisje.

G: En dat is de derde. En dat is mijn oudste zoon en dat is mijn jongste zoon.

I-1: Is het ook in die volgorde gegaan?

G: Ja, eerst drie meiden en toen twee jongens. We zijn ingetrouwd bij mijn ouders. Dat was toen nog. Ik weet nog goed, toen de derde dochter geboren was, toen zei mijn moeder, ja, niet tegen mij hoor: "Wil je geen opvolger?"

Dat was de trend. De oudste zoon moest het bedrijf opvolgen. En toen kwamen er twee jongens en die konden goed leren. En ik zeg: "Je moet je eigen weg gaan." Ik heb nooit moeite gedaan voor het bedrijf te laten opvolgen.

I-2: Omdat u dat zelf niet zo zag zitten?

G: Mijn ervaring was zodanig; ik had ook graag doorgeleerd. Maar toen was het zo: familie-overleg en je gaat maar met je handjes aan het werk, want als je al die tijd op school zit, heb je er uiteindelijk geen zin meer in. Dat was de beweegreden.

I-2: U vond dat u uw kinderen meer moest laten ontplooien?

G: Ja, dat is ook gebeurd.

I-1: Ik ga nog even terug naar uw trouwen; toen ging u inwonen bij uw ouders. Heeft u een kamertje samen gekregen?

G: Nee, er is een stukje aangebouwd.

I-1: En hebben uw ouders er ook altijd gewoond tot hun overlijden?

G: Mijn vader wel, mijn vader is er toen overleden [14-11-1968], en mijn moeder heeft er toen nog gewoond, maar die was al jaren heel slechtiend en dat werd te gevaarlijk. Ze zag nooit meer het gas branden, weet je wel. Dat soort dingen. En toen hadden we een afspraak gemaakt. Dat was op het oude Emmaus, dit is ook Emmaus natuurlijk. En toen wilde ze daar wel gaan wonen.

I-1: In Zoeterwoude?

G: In Zoeterwoude. Maar ze had er grote moeite mee. En met die directeur toen van Emmaus, toentertijd, kwam die kijken welke spulletjes ze mee kon nemen. Dat waren toen hele kleine kamertjes. Dus: dat kon mee en dat kon mee en dat kon niet mee. En toen zegt ze: "Mag ik nog een keer m'n dochter verrassen?" Mijn zus woont in Limburg. Ze is nooit meer teruggekomen. Ze kon die stap niet zetten. Die overgang, ze vond het verschrikkelijk. En daar is ze ook overleden.

I-1: In Limburg?

G: In Limburg.

I-2: Ze kon daar blijven?

G: Nou ja, bij mijn zus. Die woont op een boerderij. Ze heeft haar eigen kamer gekregen daar en uiteindelijk, toen ze helemaal blind was, is ze een jaar in het verpleeghuis geweest. In Limburg. Maar ja, ze is 98 geworden!

I-1: Zo!

G: Dat hoop ik ook te worden.

I-2: Nou, u bent aardig op weg.

G: Ja, ik ben aardig op weg.

I-1: Goed, u ging trouwen, u kreeg kinderen. En het bedrijf? Dat ging door?

G: Dat floreerde.

I-1: Wanneer heeft u het officieel overgenomen van uw vader?

G: Toen ik getrouwd ben, heb ik het overgenomen.

I-1: In '55 was dat.

G: Ja. En in die periode was het een gunstige tijd, economisch gezien. Ik ging naar de bank. Ik zeg: "Ik wil zo'n grote hypotheek hebben." Ze zeiden: "Je kan wel twintigduizend gulden meer krijgen als je dan dat en dat aanschaft." Zo was het toen.

I-2: Machines of zo?

G: Ja, installaties. Ik had verwarming liggen in de kas, maar ik wilde die kas uitbreiden en dan moet je volledige verwarming hebben, voor twintigduizend gulden meer. Weet je wel.

I-1: Dat ging gemakkelijk?

G: Het ging ook zo. De toestand was zo. Ik begon met 2.000 meter en gaandeweg breidde je uit, 4.000 meter, 6.000 meter kassen. Dat platte glas wat ik liet zien, dat verdween. Dat was te bewerkelijk. Je ging [onverstaanbaar].

I-1: En die waren continue in bedrijf, met continue temperatuur?

G: Ja, continue op temperatuur en ook zodanig dat we zo'n teelt hadden dat we continue konden oogsten. Vroeger was het zo: in de winter was het koud en dan had je geen tomaten en geen komkommers. Nu was het zo dat je en zowel sla, andijvie en spinazie in de winter kon telen. Door dezelfde temperatuur. Ik had dan drie vakken. Toentertijd, het eerste wat modern was, ik had in iedere afdeling een thermostaat hangen, dus ik kon ze afzonderlijk verwarmen. Dus ik had weleens een kas die op een gegeven moment leeg was. Dus die kon je effetjes dimmen. Ja, wel vorstvrij houden, want anders springen de leidingen. Want nou ook, er zijn een hoop leidingen gesprongen.

I-1: Ja, vorige week nog.

G: Ja, en dat heb ik een keer meegemaakt, dat mijn pijpen bevroren waren. Althans gedeeltelijk. Doordat het toevallig een dag zulk weer was.

I-1: Heel koud?

G: Midwinter, en de ketel hard stoken, maar er zat ijs in die pijp. En op een gegeven moment doordat de buitentemperatuur boven nul was, dat er iets speling kwam in die pijpen...Dat is zonder problemen en lekkage afgelopen, maar ik hield mijn hart vast.

I-1: Zo. De gewassen, bleven die eigenlijk hetzelfde, wat uw vader deed? Of kwamen er andere bij?

G: Nee, eerder juist andersom. Toen ik pas begon hadden we een grote variatie van teelt. Omdat je ook buitenteelt had, en onder de platte kas teelt had én in de kas. Je had constant wel een perceeltje met andijvie. En dan naargelang het tijdstip van het jaar, in de winter boerenkool, spruitkool, weet je wel. Maar in die kassen had ik het vaak zo dat toen ik van die teelten erbij had, had ik vijf mensen in dienst, maar door mijn specialisatie in de kassen had ik buiten land over; daar liepen schaapjes in. Die arbeidskosten liepen zodanig op, dat was niet rendabel meer. Ik heb kans gezien om 20 jaar de loonkosten hetzelfde te houden. Door specialisatie in een of twee teelten, maar ook door mechanisatie en automatisering.

I-2: Daar heb je toch heel wat kennis voor nodig en u heeft maar een paar jaar mulo gehad.

G: Ja, maar als je leergierig bent, kun je ook cursussen doen. Ik heb cursussen gevolgd. Op allerlei terreinen; boekhoudkunde en technisch ook, en dan kun je ook een eind komen.

I-1: Dat blijkt wel.

G: En weet je wat ook scheelt? Ik was erg leergierig, maar niet alleen dat: ik was ook sociaal bezig, bij verenigingen en dergelijke. Ik zat in diverse besturen en dan leer je ook veel, heel veel. Ook om te luisteren.

I-1: In wat voor een besturen zat u nog meer?

G: Laat ik beginnen bij het begin. Ik begon bij de LTJ, land- en tuinbouwjongeren.

I-1: De jongeren, ja.

G: Toen ik ging trouwen, ging ik bij de professionele. Bij de LTB, Land en tuinbouwbond. Daarnaast heb ik in het veilingbestuur gezeten. We woonden natuurlijk in de polder, dus ik zat in het polderbestuur. Doordat we heel veel dingen uitprobeerden, zat ik ook in het bestuur van de studieclub. Zulk soort dingen allemaal.

I-2: Was dat van de LTB?

G: Nee, dat was zuiver van de tuinders. LTB was Land en tuinbouw, dus boeren en dergelijke, niet speciaal tuin. En ik zat in de tuindersvakbond ook nog. Nou ja [lacht]. Mijn vrouw heeft weleens gezegd, en terecht: "Jij bent altijd maar weg 's avonds". En naar aanleiding daarvan heb ik het toch min of meer afgebouwd. Ik had nog veel meer kunnen hebben. In de periode dat ze een beetje ziek werd, kon ik me dat voorstellen. Ze vereenzaamde. Dus dat heb ik helemaal afgebouwd.

Maar ja, nu kwam ik hier weer, in Emmaus, ik woonde hier nog niet en toen hoorde ik: "Jij moet in de cliëntenraad." Ik zeg: "Waarom? Hoezo?" "Ja, jij kan dat." Dat draag ik schijnbaar mee. Nou, en toen kreeg je hier de nieuwbouw en daar moest ook een afgevaardigde voor in de bouwcommissie; dat heb ik ook maar gedaan. [gelach] En daar zit ik nog in hoor. Nu is dit afgewerkt, maar het gaat over de hele wijk Bloemenweide Noord. Dat project van die school begeleiden we ook weer. Als die school klaar is dan, in juni moet die opgeleverd worden. En de school die hiernaast staat gaat in september dicht en met een aantal andere scholen fuseren. En dat project wordt dan ook weer ingevuld door woningbouw, dus ik zit voorlopig wel in de commissie. [lacht]

I-1: U heeft gewoon overal verstand van? Wat is uw drijfveer? U wilt graag weten hoe het zit?

G: Nou, ik ben erg leergierig. Ik heb veel boeken gelezen. Ik houd van archeologie, van biologie, en noem nog maar eens een paar 'logieën' op. Ik heb overal boeken over gelezen. Ik heb pas een boek gelezen van het ontstaan van de mens. Gaan ze terug proberen, want ik ben ook een fan van ...hoe noemen ze dat ook al weer?

I-1: Genealogie? Nee?

G: Nee dat niet, nee, hoe heet hij ook al weer, zo'n oude...die. Het gaat ook over de Galapagos eilanden...

I-1: Darwin!?

G: Juist, Darwin. Daar ben ik een fervent voorstander, eh liefhebber van. Daar heb ik heel veel over gelezen. En dat strookte niet altijd hier en daar met het gedachtengoed van de katholieke kerk en daar heb ik uitgebreide discussies over gehad met mijn zwager, die is pastoor.

I-1: O, kijk aan.

G: Niet dat ik ooit ruzie maakte met hem, maar ik kon het nooit eens worden met hem. Kun je je dat voorstellen?

I-1: Jazeker.

I-2: Dat speelde ook al lang geleden, dat u die interesses had en dit soort discussies?

G: Ja, ja. Dat is eigenlijk al in de oorlog begonnen. Want toen was er heel weinig te doen, dus ik heb de bibliotheek zowat uitgelezen. Mijn zus ging iedere week boeken halen, vroeg ze: "Wil je die? Wil je die, wil je dat boek?" Zodoende.

I-1: Ik zag ook op de foto die u liet zien van uw vrouw een enorme boekenkast op de achtergrond.

G: Ja. Die heb ik niet meer meegenomen. Wat de jongens wilden, mochten ze meenemen. Ik heb het aan hen overgegeven. Waar het beland is, dat weet ik niet.

I-2: U heeft geen computer he?

G: Nee, bewust niet. Ze hebben wel gezegd dat ik het makkelijk kan hebben, maar ik ga van het standpunt uit: ik heb een mooi leven gehad, nog, en ik wil mijn rust hebben. En als ik dat nou zie: een appje, weet je wel, en even volgen, weet je wel, effe berichtje nog sturen. Je bent altijd bezig. En ik heb telefoon, telefoon naast mijn bed staan. Ik ben altijd bereikbaar.

I-1: Mooi, maar als u nou terugkijkt, kunt u goed vertellen wat er is veranderd niet alleen in uw eigen vak, bijvoorbeeld in de tuinbouw, maar ook maatschappelijk. Wat vindt u nou grote veranderingen als u vroeger met nu vergelijkt?

G: Alles is natuurlijk nu veranderd, maar ik vind het tempo waarin het nu verandert, de laatste jaren, is niet meer bij te houden.

I-1: En wat bedoelt u dan?

G: Nou, kijk eens, er komen allerlei nieuwe apps en allerlei nieuwe inzichten, weet je wel, op automatisch en mechanisch gebied. Nee, dat hoeft van mij niet meer. Ik mag mijn autootje nog rijden en dat vind ik genoeg.

I-2: U rijdt nog auto?

G: Ja! Tot 2020 heb ik nog mijn rijbewijs. En toen ik drie jaar geleden dat rijbewijs weer aangevraagd had, toen kwam ik het op het gemeentehuis ophalen en die mevrouw kijkt, kijkt nog eens en zegt: "U bent 90, u bent van '25!" Ik zeg: "Ja, over vijf jaar ben ik bejaard!" [gelach]

I-1: Waar we het nog niet over hebben gehad, maar waar u vast nog iets over kan vertellen is; u bent uw huis uitgegaan door de Rijnlandroute...

G: Het is eigenlijk zo: die Rijnlandroute...

[Onderbreking, twee keer kort telefoongesprek]

G: In het programma van de werkverschaffing, we spreken over de crisistijd, dertiger jaren, toen bleek al, de A4 lag er nog niet, toen is er een project gestart om een directe verbinding te maken tussen Rotterdam en Amsterdam. Je had wel de route van Rotterdam, Den Haag, via Wassenaar naar Amsterdam, A44, maar die was toen al zodanig en ook veel door de bebouwde kom; er moest een nieuwe weg komen. Toen is er gestart in '38, zand gestort hier in de polder, in de Oostvlietpolder, hebben ze een grote buffer gemaakt, tussen de Vlietweg en de trambaan in, want toen had je de Voorschoterweg nog niet en toen was het al aanbesteed om een brug te maken voor aansluiting op de te bouwen A4. Het viaduct was al 'klaar', dat stond, laten we maar zeggen, al bij de Haagse Schouw en die verbinding dwars door wat we nu noemen Leiden-Zuidwest, dwars door de polder heen. De aanbesteding was er al voor de brug en toen brak de oorlog uit. Gelijk daarna werd het gecancelled. Die hele berg zand, die hebben ze in de oorlog weggesleept, daar was een bestemming voor. Toen kwam er een nieuw plan, want Leiden had in de tussentijd in de gaten gekregen: we moeten zorgen dat we daar woningbouw plegen, dus dat die weg er niet kan komen. Toen hadden ze een nieuw programma. In '63 kreeg ik daar bericht van; er kwam een bericht, er was een, hoe noemen ze dat, hoe noem je zo'n plan?

I-2: Bestemmingsplan?

G: Ja! Bestemmingsplan, ik kon zo gauw niet op het woord komen.

I-2: Ik help toch.

G: Bestemmingsplan, ik mocht niet meer bouwen, m'n kassen niet meer uitbreiden. Ik was toen volop in uitbreidingsfase, ik had mijn verwarmingen aangepast en alles, maar ja. Dat mocht niet meer. Ik naar het gemeentehuis. Toestanden. Nou ja, uiteindelijk mocht ik bouwen voor eigen risico. Stel dat die weg, laat maar zeggen, dat die weg geprojecteerd zou worden en dat ze eraan zouden beginnen, kon ik geen verhaal maken op schadeloosstelling. Ik heb het toch geavontuurd. '63, nou zijn we 50 jaar verder en nou zijn ze pas begonnen.

Maar goed, die onderhandelingen met die provincie, die gingen ook niet zo soepel. Met m'n zoon, m'n oudste zoon, die weet overal de weg, tot in Shanghai aan toe. Daar komt hij regelmatig namelijk. Maar goed, het gesprek vond plaats op het provinciehuis. Nou had ik al van tevoren gesteld, dat project werd uitgebreid, officiële bekendmakingen, weet je wel, plan Oostvlietpolder. Ik zeg: het ligt niet in de Oostvlietpolder, waar ik woon, dat is de Hofpolder.

Dat is allemaal nog van vijf eeuwen geleden, dat het ingedeeld werd in polders. Dus ik kwam op dat provinciehuis en een of andere hotemetoot ingenieur huppeldepup, die maakte een grote tekening met Oostvlietpolder zus en zo. Ik zei: "Mag ik je even onderbreken? Het is de Hofpolder hoor." Nou ja, dat had ik niet mogen zeggen. Nog eventjes verder, wat uitleg erbij: "Kan je het volgen?" Nou, dat heeft ie geweten. Hij dacht: "Zo'n oud boertje, weet je wel, die weet dat niet! Die kunnen we van alles wijsmaken!" Nou, daar is hij achter gekomen! Ik heb verder heel goed kunnen onderhandelen. Ze zien je niet voor vol aan, dat voelde ik zo sterk! Toen dacht ik: ja, kom nou! Zo is dat gegaan. Ik kreeg dan een jaar geleden de aanzegging dat m'n huis weg moest. Ik woonde toen al hier, er zaten anti-krakers in.

I-1: Maar het was nog steeds uw huis?

G: Ja, het was nog steeds mijn huis. Nou ja, als zodanig dus niet meer, want ik had het al verkocht. Ik was overeengekomen met de provincie. Dat was allemaal goed geregeld hoor. Financieel niks op aan te merken. Maar ik kwam er nog regelmatig, want er stond nog een boomgaard en heb nog peren en appels geplukt. Dat vond ik zonde, want anders gingen er anderen mee vandoor.

I-1: Tuurlijk.

G: Ik mocht daar niet meer komen natuurlijk, maar goed. Die gasten die erin zaten, die hadden dan 14 dagen opzeggingstermijn gekregen; half januari kwam ik er nog een keertje. "Ja, we hebben een brief gekregen dat we het 1 februari leeg moeten opleveren." En dat was ook zo. Moesten ze eruit. Nou ja, toen is het proces hard gegaan. Toen hebben we al die foto's nog gemaakt, die ik liet zien. Nou ja, nou is het weg. Er kwam gisteren een televisie-uitzending van omroep West.

I-1: Op 5 maart 2018. En toen zag u uw huis nog?

G: Het restantje stond er nog. Door de kou zijn ze niet doorgedaan, dat is logisch. Dus ik neem aan dat ze nu het restantje ook gesloopt hebben.

I-2: Ik zit ineens te bedenken: u moet ook de A4 hebben zien aanleggen?

G: Ja, tuurlijk.

I-2: Wanneer is dat geweest?

G: In '53 of '54, toen is die A4 gekomen.

I-2: En heeft u dat nog land gekost?

G: Nee, mijn perceel ging niet zover, ik had maar 2 hectare en dan had je een scheidingslijn, dat was dan de Molensloot, zo noemden ze dat, en dan verder percelen weiland. En daar is natuurlijk een hele hap van afgehaald voor de A4. Maar ik weet wel; dat is een komisch verhaal. [lacht]. Er waren dus in de oorlog ook al voorbereidingswerkzaamheden verricht voor die A4 toen. Want het is, net wat ik zeg, dat project van die overgang door Leiden Zuid-West. Dus ze hadden al een dijk neergegoot, waar dan tussen die weg moest komen. Maar toen stagneerde dat en in de oorlog kwamen ze erachter dat het allemaal veen was wat daar zat. Dus gingen ze er turfsteken. Want die dijk lag er, vee kon er niet komen, allemaal turfgaten, weet je wel. Voor die mensen, er was praktisch geen brandstof. Dus toen werd er turf gestoken en die moesten dan gedroogd worden en dat werd dan... Maar het was wel zo dat een gedeelte ervan een beetje grasland was. En daar liepen ook een paar beesten op,

pinken, jonge koeien, en wij gingen er altijd graag zwemmen want het was zulk mooi schoon water. Met een paar kornuiten, zo'n vier of vijf, gingen we zwemmen. 's Avonds. En op een gegeven moment: die beesten konden een kilometer lang lopen te grazen. Dus toen wij gingen zwemmen was er geen beest te bekennen, dus wij hadden onze plunje achter de dijk neergegooid en wij gaan zwemmen. Kom ik terug, staan die beesten mijn kleren op te vreten! [gelach] Dus toen kwam ik bij mijn huis in mijn zwembroek, zegt mijn moeder: "Wat is er met jou aan de hand?" [lacht] Dat soort dingen. Daar hebben we enorm om kunnen lachen hoor.

I-1: Toch wel. Dat is mooi. Zijn er nog dingen?

I-2: Nou, hebben we het wel over uw huwelijksfeest gehad? U bent getrouwd in? Welke gemeente?

G: In '55, in Zoeterwoude.

I-2: Was dat in het huidige gemeentehuis?

G: Ja, maar in het oude nog, voor de verbouwing. Burgemeester Smeets heeft ons getrouwd.

I-2: En de kerk?

G: Dat was in de kerk van toen nog, de Kruisherkerk. Op de Vrouwenweg.

I-1: O ja, bij het klooster. Daar zaten nog kruisheren in vroeger, dat heeft u ook nog meegemaakt?

G: Ja.

I-1: En speelde het geloof en de kerk een belangrijke rol in uw gezin?

G: Nou, in de familie wel hoor, heel sterk. Een beetje conservatief katholiek, zeg maar. Streng. Maar kijk, ik ben in militaire dienst een beetje ontgroend, ik heb de wereld rondgekeken; dan ga je er toch anders over denken. Ik ben wel katholiek hoor, maar niet meer zo behoudend. En ook de dingen die om je heen gebeuren, die hebben grote indruk op me gemaakt. Dat de katholieke kerk, die heeft ook veel verknoeid voor d'r eigen. En mijn kinderen: er is wel wat blijven hangen, maar er is er geen een meer praktiserend. Dat is ergens heel gewoon tegenwoordig. Daar heb ik ook nooit aanmerkingen op gemaakt. Mijn vrouw heeft het dat aangaande nog lang geprobeerd, want die voelde: 'het gaat niet goed'. Maar dat is gewoon zo, dat is de tijd. En de tijd is nou eenmaal zo en de tijd verandert en dan moet je maar mee. En die blijft veranderen. Want zoals het nu gaat, loopt het toch een keer vast. Maar ik weet niet hoe jullie erover denken hoor!

I-2: U zou zomaar gelijk kunnen hebben hoor. Ik weet het ook niet.

I-1: Maar bent u nog gelovig?

G: Ja.

I-1: En hetzelfde als vroeger of toch ietsje anders?

G: Nee, toch ietsje anders.

I-1: En wat is dan precies anders?

G: Nou, kijk eens, ik heb meerdere boeken gelezen over het ontstaan van de mensheid en dan kom je op een gegeven moment toch op een bepaald punt uit...En biologie is een vak waarover ik heel veel gelezen heb. En dan zeg je: er moet toch iets wezen van het ontstaan. Ik heb natuurlijk altijd met zaden gewerkt. Hoe elk schepsel op aarde, of het nu een torretje is of een plantje, dat is uit zaad ontstaan en dat gegeven. Er is toch iets moois achter?

I-1: Dat kan toch ook bedacht zijn door God, zeggen sommige mensen dan.

G: Precies.

I-1: Dat bedoelt u?

G: Ja, op dat grensgebied zit ik. Er is iets wat buiten onze gedachten en filosofieën is. Iets! Maar ja, er is nog geen een teruggekomen om te vertellen hoe het is.

I-1: Nee, we weten het niet. Goh ja, duidelijk.

G: Ja, kijk, ik ben geïnteresseerd in veel dingen en daarom weet ik ook veel dingen. Ik ga altijd bij de burens een bakkie doen en dan ontmoet ik iemand, die heeft dan in Tilburg gestudeerd, en drs. Huppeldepup. Hij zegt: "Jij hebt zeker HBS gehad?" Dan zeg ik: "Ja!" Zegt hij: "Want jij bent de enige die ik als gesprekspartner kan hebben." Ja, omdat ik over alles een antwoord heb. En ook bepaalde dingen kan rechtzetten. Zo van: nee jongens, het is ook zo. Zulk soort dingen.

I-1: Door uw levenservaring en brede interesse?

G: En kijk eens, ik houd van discussiëren. Dus dan kan je een eind komen hoor!

I-1: Mooi. [vraagt aan I-2] Is er nog iets?

I-2: Ik vond het een mooie afsluiting, filosofisch.

I-1: Vind u dat ook? Prachtig, dan zet ik 'm op stop.

G: Ja.

1940, bij kassen op land aan de Vlietweg. Links geïnterviewde, rechts medewerker tuinbouwbedrijf.

Rond 1950, bij kassen op land Vlietweg, knielend geïnterviewde, rechts moeder en vader.

